

Hind 25 senti.

KÕIGI MAADE TÖÖLISED, ÜHINEGE!

SOTSIALISTLIK VÕITLUS

Lugejaile

Freiberg: Tänapäeva sotsialism

Gurland: Fašismi hädaoht

Rappoport: Fašism Lätis

Andresen: Ühiskondlik kriis Eestis

Ströbel: Goethe

Metslang: Põllutöökoda ja tööliskond

Ringvaade

Liigiraamatukegu.

Nõ. 55430

(19.10.49)

Sf 6858

SOTSIALISTLIKU TEOORIA JA PRAKTIKA AJAKIRI

1 — 1932

I aastakäik

Lugejaile.

Viiimased aastad on tähendanud Eesti tööliskümise jõudsat kasvu. On ehitatud üles, olgugi veel kitsais piirides, vabaametiihinguline liikumine. Eesti Sotsialistlikku Töölise Parteisse on tungind mõlemi sotsialistliku partei ühinemisest alates rohkesti sotsialistlikku teadvust, organisatsiooniline töö on muutund vilkamaks. On tekkind ja rahuldavalt levid noorsotsialistlik liikumine. Töölisspordiliikumine, millest mõnede aastate eest ei võidud unistadagi, on leidnud tunnustuse, ja arendand eriharuna koguni kaitsesportlikku liikumist. On juurdund tööliskultuurilisi üritisi (tööliseateer, töölismuusika), on arenemas uus töölisklassi haridustöö eri keskkohast juhituduna.

Eesti sotsialistlikult ja vabaametiühinguliselt organiseeritud tööliskond aga on veel vähearuline. Hoolimata ebasoodsast majanduslikust seisundist tuleb organiseerida kõige lähemal ajal tööliskümimine arvuliselt palju suuremaks, lihkese ajaga ehk mitmekordistada organiseeritud hulga. See asetab aga meid uute vajaduste ja uute paratamatuste ette, kõige enam praegust momenti objektiivselt hinnates.

Majanduskriis, mis on kohutav Kesk- ja Lääne-Euroopas, ei ole vähem kohutav siin. See viib mõnikord isegi suuremale meeleehteile kui sääl. Eesti varane kapitalism ei paku neidki kriisilahendamise võimalusi kui Euroopa rahulikult arenend hiliskapitalism. Raharingvoolu asetatud põlvindus ei suuda püsida kriisi tõttu kapitalistlikul alusel ega langeta tagasi naturaalmajandusse. Venemaa jaoks loodud tööstus on ruineeritud; uutesse olukordadesse see ei ole saand kohaneda; tulemus — aastate kaupa hulk töötuid käsi. Väike- ja kesktööstus on asendanud suurtööstuse ja toond kaasa tööliste sellekohased sotsiaalsed ja poliitilisedki halvemused. Maal on maareformi tõttu loodud uus talupoegade kiht, kuid on jäetud lahendamata maaproletariaadi ja rahvastiku juurdekasvu produktioonitorakendamise küsimus. Proletariseeruvad keskki-

hid, proletariseeruv intelligents pole leidnud oma asendit ühiskondlikes võitlustes.

Sel meeleehte pinnal on ähvardamas mitte vähem meeleehtik liikumine, puhtnegatiivne rahulolematuse organiseerimine fašistlike eeskujudega, mida reaktsiooniline kodanlus tahab kasutada demokraatia piiramiseks.

Selle üldise meeleehte, ühiskondliku enesetappe mõjutisi on märgata isegi tööliskonnas.

Pole ime: harvaks on jäänd tsaariaegse põrandaaluse koolitusega funktsionääride read. Viiimased aastad ei ole suutnud rahuldada suurt nõuet pisitöökfunktsionääride ettevalmistuses. Isegi sotsialistlikku liikumisse on kogunend teatud osa väikekodanlist elementi, kelleni ei ole tungind sotsialistlik mõte, ühiskonna-protsessi mõistmine. Mis ime siis, kui vahetevahel oodatakse tööliskonnaski imet oma ministreilt — ja petutatakse, kui ministrid ei suuda teha imesid ega valitsus sotsialistide osavõtul rahuldada töölisklassi ning kehvade keskkihide elulisi huvisid. See pettumine minister-sotsialismist omakorda viib mõtlejama ja väärtuslikuma osa tööliskonnast tihtigi väikekodanliku mõtte valda.

Meie uue ajakirja ülesanne ei ole arvustada ühe või teise töölisklassi ja sotsialistliku liikumise usaldusmehe samme. Meil aga on ülesandeks juhtida oma lugejaid mõistma ühiskondlikku protsessi sotsioloogilise meetodiga, meil on püüdeks asuda koos oma lugejatega lahendama põlevaid müüdisaspekteid probleeme. Meie ajakirja ülesanne ei ole sugugi vähem kui olla mõttevahetuse paigaks sotsialistliku teadvuse ehitamisel. Mitte siis seevõrra anda retsepteid igaks elujuhtumiks kui virgutada oma lugejaid mõtlema sotsialistlikult, leidma ise sotsialistlik lahendustee.

Seda enam, et sotsialistlik liikumine ei ole mingi kivinend, kord kindlaksmääratud normide kohaselt arenev liikumine. See on kui noor, kasvav puu, kui elav organism, mis peatamatult areneb ja täieneb. Sotsialism

Tänapäeva sotsialism.

1. Sotsialism enne ja pärast maailmasõda.

Kui pääliskaudseltki kõrvutada kaasaaja sotsialistlikku liikumist sotsialistliku liikumisega kas või kakskümmend aastat tagasi, siis märkame otsekohe silmatorkavat vahet. Organisatsiooniliselt ometi see erinevus nii suur ei ole, sest juba käesoleva sajandi esimesel aastakümnel olid sotsialistlikud parteid arenend üsna võimsaiks, kuigi viimase 15 aasta jooksul sotsialistliku liikumise väline ja seesmine kasv on olnud määratu. Suurem erinevus on aga just liikumise ülesannetes, sihtides ja osalt ka võitlusviisides, sotsialistliku taktika arengus ja selginemises.

Näib ikkagi nii olevat, et suur maailmasõda ühes sellele järgnenud revolutsioonidega terves reas mais sai just nagu pöördepunktiks ka sotsialistliku liikumise arengus, ja et sellepärast täie õigusega võime kõnelda sotsialismist enne sõda ja pärastõjaegsest sotsialismist.

Isenesest ei olegi selles midagi imelikku.

ei ole dogma vaid loomine. Eriti veel nüüd, kuna aeg muutub kiiresti, kuna ajalookäik asetab sotsialistliku liikumise uute ülesannete, uute põevahüüdsõnade ette. Praegune majanduskriis tähistab kapitalismi lõppu, on teind sellega sotsialismi teostamise töölisklassi otse paratamatuks ülesandeks.

See uus olukord nõuab sotsialistlikult liikumiselt kõigi oma loomingu-liste jõudude rakendamist. Kuid see nõuab terve rea küsimuste läbikaalumist teoreetiliselt, vastuse andmist uutele küsimustele, mis kerkivad liikumise praktikas.

Kuna „Rünnak“ jääb praegu kõigi noorsotsialistide ajakirjaks, käesolev ajakiri tahab tulla vastu eeskätt neile noorsotsialistidele, kes juba on siirdumas üldisse töölislükumisse. Teiselt poolt aga „Sotsialistlik Võitlus“ tahab pidada sidet ka selle vanema tööliskonnaga, kes juba on organisee-

Oli ju ennesõjaegne sotsialism veel mitmeti küllalt eluvõõras, liig teoreetiline, raamatulikult targutav. Tegelikus võitluses polnud sotsialistlikud parteid kasutanud ja harjutanud kaugeltki veel kõiki oma jõudusid, kuigi seda võitlust oli peetud juba liikumise tekkimisest saadik ja silmapaistvaid võitegi saavutatud. Ent see võitlus enne sõda käis päämiselt mitmesuguste väikeste asjade eest — tööliste palgaolude ja töötingimuste parandamise eest, valimisõiguse laiendamise ja demokraatliku riigikorra süvendamise eest, sõna-, trüki ja isikuvabaduse eest. Kõike seda ikka neis piires, mida kapitalistlik maailmakord ette kirjutas. Sotsialismi lõppsiht — sotsialistlik kord — oli veel kaugel, igal juhul üsna romantiline, ebamäärane ja pisut eluvõõraski unistus. Elulist väärtust sel veel polnud, sellepärast oligi sotsialistlik liikumine kohendunud kapitalistlikule maailmakorrale ja tundis end sääl isegi üsna mugavana. Seda enam veel, et kapitalistlik maailm enne suurt sõda elas üle pikema tõusengu-

rund Sotsialistlikku parteisse ja ametiühinguisse.

Tulles vastu vajadustele, toimetus tahab jätta avaraid piire mõtteavaldustel ja teotsimistel.

Meie kaastöolisteks on luband olla mitmed välismaised sotsialistliku liikumise tegelased, teoreetikud kui ka praktikud. Loodetavasti meie parimaiks kaastöolisteks aga osutuvad meie lugejad, juhtides tähelepanu küsimustele, mida peaks käsitlema, samuti aga võttes lühidalt sõna ajakirja diskussiooninurgas. Kui ajakirja toimetus ja lugejad koos on leidnud ühise keele, siis meie ülesanded on täidetud kõige paremini.

Sotsialistliku mõtte liikuvus! Marksislik ühiskonnamõistmine tööliskonda! Hulkade sotsialistlik enesekasvatus! Need on meie loosungid, millega algame esimese sotsialistliku ajakirja esimese aastakäigu.

Toimetus.

ja õitsengujärgu, sest selle haruldasest jõukusest ja hääolust langes muidugi teatud osa ka töölisklassile. Näis, nagu kodanliste majandusteadlaste poolt ühtlustatud kapitalistlik tasakaal oli kauaks, kui mitte igavseks ajaks saavutatud.

Kuid siis tuli suur maailmasõda ja purustas järsult selle näilise „tasakaalu“, purustas ühtlasi ka rahvahulkade viimse pettekujutuse kapitalistliku maailma elujõulikkusest ja õnnistusrikkusest. See avastas korraga kõige vähemteadlikkudelegi rahva kihtidele kogu kapitalistliku maailmakorra koletuslikkuse. Kõrveteks muudetud õitsevad maakonnad, kümned miljonid tapetuid ja vigastatud, kohutav nälg ja kogu majanduselu kokkuvarisemine panid loiumagi inimese meeled liikuma, tekitasid võimsat protesti kapitalistliku maailma vastu, sünnitasid võimsat pinget suurimaks pöördeks maailmaajaloos. Rahvahulgad ärkasid korraga kui unest — ja taas uinutada neid enam ei saadud. Sest kapitalistlik maailm ise ka pole suutnud enam sõjahaa- vadeid täielikult parendada.

Revolutsioonid Venemaal 1917. a. ja Kesk-Euroopas 1918. a. olid sõja sünnitatud viletsuse ja rahvahulkades kasvand kibeduse ning protestilaine otsekoheseks tagajärjeks. Revolutsioonid omakorda kasvatasid jälle määratumatult töölisklassi organiseeritud jõudu, tõstsid ta eneseadaldust ja võimutunnet, kasvatasid temas taht otsekohe asuda oma ajaloolise ülesande teostamisele, sotsialismi ülesehitamisele.

Ega sotsialistliku liikumise sihtide levinemises jäänud seegi asjaolu otsestavalts kaasa mõjumata, et isegi kultuuriliselt ja majanduslikult mahajäänud Venemaa töölisklassile toetuv partei võrdlemisi kergesti vallutas poliitilise võimu ja on osand seda enda käes pidada juba ligemale 15 aasta jooksul. Muidugi ei suutnud vene kommunistid luua sotsialistlikku korda, kuigi on seda katsumud, ega suuda ligemas tulevikuski. Kuid erakapitalismi on nad ometi põhjalikult hävitanud ja selle asendanud riikliku kapitalismiga, mis ikkagi on tubli samm sotsialismile lähemale. Lääne-Euroopa sotsialismil ei ole

kuigi palju õppida vene kommunistide võitlusviisidest. Lääne sotsialistidele on vastuvõtmatu see meetood, kuidas vene kommunistid praegu kiirendatud tempos, kuid töölikonna äärmise viletsuse arvel püüavad alles luua tehnilisi eeltingimusi sotsialismiks. Aga Venemaa katse tõestab ometi et sotsialism ei ole enam kauge unistus, et selle teostamisele võib asuda juba otsekohe, et see, mis majanduslikult mahajäänud Venemaal oli võimalik vaid määratute ohvritega, on kaugemale arenend maades võimalik palju vähema jõukulutusega.

Kõigi nende ideoloogiliste ja hingeeluliste eelduste kõrval, mis sõda kasvatanud, on käesoleva sajandi esimesed aastakümned lõpetanud ka vajalikud majanduslikud eeltingimused sotsialismiks. Sotsialism tähendab ju kõigi valmistusvahendite võtmist ühiskonna kätte ja valmistuse juhtimist kindla plaani järgi, et rahuldada otstarbekohaselt kogu ühiskonna vajadusi. On aga enesestki selge, et väikeste laialipillatud ettevõtete ühiskonnastamine ja neis plaanikindel töökorraldus on otsatult palju raskem kui suurte, koondatud ettevõtete juures. Eks ole aga just käesoleva sajandi algusest saadik seesugune kapitali ja kapitalistikkude ettevõtete koondamine sündinud imetaolise kiirusega. Lääne-Euroopa ja Ameerika arenenud tööstusmaais on õigupoolest üksiknimese eraomandus valmistusvahendite pääle täielikult kadunud ja need aktsiaseltside ja trustide näol läind kogu kapitalistideklassi omanduseks. Ei ole enam eraomandust, ei ole eraalgatust, ei majanduslikku vabadust — on olemas vaid ühe klassi kitsas, kuid siiski juba ühiskonnastatud omandus. Ettevõtted ise on paisund üleriiklikkudeks ja koguni rahvusvahelisteks, haarand terved valmistusalad oma monopolivõimkonda. Nüisuguste ettevõtete võtmine riigi kätte ei sünnita majanduslikult mingeid raskusi ja see ongi õieti ainult võimuküsimus.

Peaegu kõik sotsialismi teoreetikud on ses küsimuses ühel arvamisel, et *majanduslikud eeltingimused* sotsialismiks vähemalt arenend maades on juba täiel määral olemas.

Lahku minnakse vaid poliitilise olukorra hindamiseks ja neis teedes, mille kaudu loodetakse jõuda poliitilise võimu vallutamiseni ja sotsialismi teostamiseni.

Ükskõik, millised need teed ka ei oleks, kuid on selge, et sotsialismi ülesehitamine on juba saand töölisklassi päevaülesandeks, päevahüüdsõnaks. Ja see asjaolu annab ning peabki andma kaasaja sotsialistlikule liikumisele mitmeti teissuguse ilme kui sel oli enne maailmasõda.

2. Teaduslikust sotsialismist ehitava sotsialismini.

Kui sotsialismi ehitamine oli saand päevaülesandeks, siis ei kerkind teravamalt päevakorraks küsimus mitte ainult sellest, kuidas paremini purustada vana korda ja luua sotsialistlikku korda, vaid tuli paratamatult vastus anda ka küsimusele, millisena see sotsialistlik ühiskond pidi välja nägema üksikasjus.

Kuid viimasele küsimusele polnudki nii kerge vastata, nagu esiotsa ehk võis arvata. Osutus nagu üllatusena, et sotsialistlikul õpetusel oli veel üsna udune ettekujutus sellest, mida mõista sotsialistliku ühiskonna all. Ainult üldpõhimõte oli enam-vähem selge: sotsialistlikus ühiskonnas on klassivahed kadund ja kõik valmistusvahendid eraomandusest tehtud ühiskonna omanduseks. Kuidas aga seda ühiskondlikku valmistust ja jaotust korraldada üksikasjus, selle kohta puudusid igasugused kavad. Niinimetatud teaduslik sotsialism hoidis teadlikult nende küsimuste arutamise eemal.

Hoopis teisiti suhtus asjasse varasotsialism ehk n.-n. „utopistlik sotsialism“, sotsialistliku õpetuse ja ilmavaate esimesed kobavad ja naiivsed katsetused. Suurtele utopistidele ei olnud sotsialism mingi kogemuse, vaid mõttekonstruktsioonide viil. Sotsialismi ei osatud veel käsitleda sotsiaalpoliitiliselt, ei mõistetud selles näha sotsiaalse arengu lüli. Utopistidele oli sotsialism rippuv mitte ühiskondlikust arengust, vaid päämiselt inimese häast tahtest, mõistuslikest ja ka moraalseist kaalutlusist. Utopistid nägid juba tärkava kapitalismi eitavaid külgi ja lootsid kapitalismist vabanemist sel teel, kui inimestes

kasvab tugevaks kujutelm teissugusest täiuslikumast ühiskonnakorras, ja nad siis teadlikult hakkavad seda täiuslikumat maailma looma. Et võimalikult suure hulga inimeste poolehoidu võita, et tagajärjerkamalt teha propagandat sotsialismi kasuks, selleks oli muidugi vaja luua võimalikult selge pilt õnnistusrikkast sotsialistlikust ühiskonnast, kusjuures ühiskonna korralduses pisemaidki üksikasju püüti ette näha. Aga üksikasjalisem kujutelm oli vajaline ka sellepärast, et seesuguste uute ühiskondlikkude üksuste loomisele tuli asuda otsekohe. Sest mingit klassivõitlust, mingit sotsiaalse revolutsiooni polnud selleks ju vajagi. Aitas häast tahtest ja arusaamisest uue korra paremusest.

„Teaduslik sotsialism“, mis küll kasvas välja utopistlikust sotsialismist, kuid peagi sotsialismi õpetuse seadis reaalsemale alusele, — langes aga teise äärmusse. Püüdes teravamaid piirjooni tõmmata enda ja utopistliku sotsialismi vahel katsuti sotsialismi õpetusest armuta välja rookida kõik, mil kuidagi võis olla utopia nägu. Sotsialismi lõppsiht paistis olevat üks seesuguseid utopistlikke kujutelmi, mil ei saa olla paika teadliku sotsialismi ehituses. Sotsialismi teooria ülesandeks on uurida ühiskondlikku ehitust, teaduslike metoodidega leiutada kapitalistliku arengu seadusi ja nende seaduste järele vahest ehk katsuda umbkaudselt määrata arengu sihti. Et sotsialism ei ole mitte „ideoloogia“ vaid tootmisjõudude arengu tulemus, siis pole mingit vajadustki tegutseda sotsialismi lõppsihiga. Küllap sotsialistliku korra üksikasjuga juba näeme, kui kapitalismi areng ükskord meid niikaugele on viind!

Ei ole siis midagi imestada, et kõigi „teaduslike sotsialismile“ rajanevate tööliserakondade programmis täielikult puudus sotsialistliku ühiskonna lähem kirjeldus. Klassikaline näide siin on kuulus saksa sotsialistide Erfurdi programm, mis oli kõigi teiste programmide eeskujuks ja mis sisaldas vaid kapitalistliku ühiskonna analüüsi, selle arengu suuna näitamist ning üksikasjalist loetelu, neist „ligemaist nõudmisist“,

mis teostatavad juba kodanlise maailmakorra raames. Kaugemaist nõudmist juttu teha paistis olevat siis „hirmus utopistlik“.

Nagu sotsialismi lõppsihiga teotsemine teaduslikule sotsialismile ei paistnud küllalt väärilise, mille tõttu sellest lõppsihist jäi vaid mingi ebamäärane kujutelm, — nii jäi loomulikult ka sotsialismi teostamise *taktika* selgusetuks. Kuigi kirjutati mõni brošüür „päevast pärast sotsiaalsel revolutsiooni“, ei osatud ometi anda kindlat ja selget vastust küsimusele, mida siis sotsialistlik partei tõepoolest hakkaks tegema „päeval pärast revolutsiooni“, kui poliitiline võim on juba langenud tööliklassi kätte. Ei osatud anda, ei peetud seda ka sugugi vajalikeks, sest sotsiaalne revolutsioon uinus ju veel kusagil kaugel tulevikus. Kui revolutsiooni hetk kunagi saabub, küllap siis näeme, mis ette võtta. . .

See hetk on nüüd juba saanud ja sotsialistlikul liikumisel tuleb anda selge vastus ka neile küsimustele. Ning seda vastust on ka püütud anda — ja muidugi mitte ainult teoorias, vaid ka praktikas, mil on ehk veel suurem väärtus. Sotsialismi õpetus on pärast sõda tublisti arenenud. Ja suhtutagu kommunistlikku Venemaasse kuis tahes, kuid sotsialismi ehitamise katsepõlluna on sel kolossaalne tähendus. Selle saavutustest ja vigadestki on rahvusvahelisel sotsialistlikul liikumisel palju õppida.

Kaasaja sotsialism on seega seadnud hoopis teisele pinnale kui see oli paarkümmend aastat tagasi. Kes tahaks küll eitada selle suure arengutee tähendust, mida sotsialism K. Marx'i ja Fr. Engels'i juhtimisel läbi tegi — utopistlikust sotsialismist teadusliku sotsialismini. Kuid teaduslik sotsialism ei saanud veel olla lõppaste. Sotsialistlikul õpetusel ja liikumisel oli vaja läbi teha veel teine sama suur ja tähtis arengutee — teaduslikust sotsialismist *ehitava sotsialismini*.

Ei nõua pikemat seletust see, et sotsialism *ei ole* teadus ses mõttes, nagu näit. sotsioloogia ja poliitiline ekonomia on teadus. Sotsialism on eestkätt *võitlus*, mis muidugi kasutab

sotsiaalsete teaduste saavutusi, rajaneb neile, ei saa ega tohi olla teadusega vastolus, sest niisugusel korral oleks võitlus tulemusteta ja mõttetu. Kui mõned marksismi teoreetikud omal ajal kummalise fatalismiga eitasid võitlust ja teaduslikku tahtavaldust, pidades sotsialismi saabumist sotsiaalse arengu paratamatuks tulemuseks ja sotsialistliku liikumise ülesandeks lugedes vaid selle arengu seaduste uurimise, — siis seesugune fatalism on nüüd ka marksistliku voolu poolt täiesti hüljatud.

Või veel õigem oleks sotsialismi kõrvutada praktiliste, rakenduslike teadustega, nagu seda on näiteks tehnika ja arhitektuur. Tehnika on *konstruktiivse* iseloomuga teadus, mis kasutab puhta teaduse saavutusi niivõrd, kuivõrd need vajalikud praktilises ehitustöös, uurib tõeliselt selle sihiga, et olemasolevat muuta, luua uut. Mis on siis sotsialismgi muud kui sama tehnika, arhitektuur sotsiaalpoliitilisel alal, tehnika mis peab arvestama sotsiaalse arengu seadustega täpselt sama palju, kui ehitusteadus füüsika ja keemia seadustega ja mil on sama kindel eesmärk, sama teadlik siht sotsialistliku korra näol kui ehitusteadusel kunstniku poolt füüsika ja ilu seaduste järgi koostatud *plaan*i näol.

On selge, et sotsialism on juba jõudnud teaduslikust, õieti küll näiliselt teaduslikust järgust *rakendus-teaduslikku*. Tänapäeval on õigus-tatud ja elulise väärtusega vaid seesugune sotsialism, mis on praktiline, mis tegutseb tegeliku elu ümberloomisega, igapäevase sotsiaalse ehitustööga, — ühe sõnaga *ehitav, loov, konstrueeriv sotsialism*.

Muidugi selline ehitav sotsialism teatud määral ligineb jälle utopistliku sotsialismile, mille teaduslik pistlikule sotsialismile, mille teaduslik ses mõttes, et ehitav sotsialism peab jälle endale moodustama üksikasjalisema *kujutelm*a sotsialistliku korra *üksikasjust* — ükskõik kas see kujutelm sotsialistliku ehituse arengus jääb püsima või osutub ekslikuks, asendub teise, elulähedasema kujutelmaga — ja jälle aukohale tõstma *teadliku tahteavalduse*, tunnustame

selle määratud tähendust, mida marksisim kunagi kaldus täiesti eitama. Sest kui suure hoone ehitamine ilma plaanita on võimatu, siis seda võimatum on veel väga keerulise ühiskondliku ehituse või ümberehituse teostamine ilma, et enne oleks mingit kindlapiirilistemat kujutelmata tulevases ehitises. Ja nagu hoone ehitamine saab teostuda ikkagi üksnes siis, kui teadliku kava järgi tehakse tööd, nii ka sotsiaalse ehitustöö teatud suunas saab võimalikuks alles siis, kui aset leiab teadlik jõuavalldus. Vahe ehitava sotsialismi ja ehitusteaduse vahel seisab vaid selles, et füüsika seadused on võrdlemisi lihtsad, mille tõttu ehitusteaduses on võimalik üksikasjalikku plaani valmistada, ilma et vajadust oleks seda töö kestes muuta, kuna sotsiaalsed seadused on aga väga keerulised, mille tõttu sotsiaalse ehituse plaani valmistamise juures ja selle plaani teostamisel võidakse teha kohutavaid vigu, mis sunnivad alatud ehitust võib olla põhjani maha lõhkuma ja uuesti algama.

Seega on siis ka kaasaja sotsialismi suurim ülesanne — moodustada omale võimalikult üksikasjalisem, kuid samal ajal ühiskondliku elu seadustega võimalikult maksimaalselt arvestav kujutelm sotsialistlikust ühiskonnast, leida võimalikult õigem, rutemini ja vähemate ohvritega sihileviiv praktiline tee, kuidas teostada ühiskondlikku revolutsiooni, kuidas ehitada sotsialistlikku ühiskonda.

3. Sotsialismi eeltingimused.

Vajalikud eeltingimused sotsialistlikuks revolutsiooniks on kolmesugused: majanduslikud, poliitilised ja kultuurilised. Sotsialism on enne kõike uus majandussüsteem, mille loomine on võimalik alles siis, kui kapitalistlik majandus on jõudnud vajalise õitsengu ja koondamise astmeni. Aga sotsialism on majanduslikkude eeltingimuste arengu juures ühtlasi ka võimuküsimus. Sotsialismi saab teostada ainult töölisklass ja sellepärast on vajaline, et töölisklassi organisatsioonid oleksid küllalt võimsad poliitilist võimu vallutama. Kuid majanduslikust küpsusest ja poliitilise võimu vallutamise

sest sotsialistliku partei poolt on sotsialismi ehitamiseks ikkagi vähe, kui selle juures puuduvad inimesed, kes *oskavad* ehitada sotsialistlikku korda ja kes on ilmavaateliselt ja kultuuriliselt küllalt ettevalmistatud uue ühiskonna ja ühtlasi uue elusuhtumuse jaoks. Uus ühiskond nõuab uusi inimesi — seda põhjõde ei tohi unustada.

Majanduslikud eeltingimused sotsialismiks on suuremalt osalt juba olemas, nagu nägime eelpool. Praegune ülemaailmne majanduskriis kiirendab veel kodanlise maailma küpsemist sotsialismi jaoks, sest kodanlised riigid ise on kriisi surve all loobuma majanduslikust vabadusest ning asuma pankrotti mineva majanduse riigistamisele, riikliku kapitalismi loomisele ja majanduselu järkjärgulisele ümberkorraldamisele plaanikindla majanduse suunas. Selline riigivõimu mõju määratu kasvamine majanduses on õieti juba sotsialistliku pöörde ettevalmistus, selle esimene aste.

Sellepärast loomulikult on sotsialistide tähtsamaid ülesandeid oma poliitilist mõju ja tulunduslikke algatusi kasutada selleks, et kiirendada riikliku kapitalismi ja hädasunnilise plaanmajanduse arengut ja sellele püüda anda suunda, mis kasulik sotsialismile.

Kuid riikliku kapitalismi arendamise kõrval ei saa tahaplaanile jätta töölisklassi enda tulunduslikke üritusi kooperatiivliikumise näol. Meil Eestis on tööliste ühistegeline liikumine peaaegu tundmatu asi veel, kuid välismail on lugu teisiti. Säälnakse sellele eriti rõhku ja see on sääln ka kasvanud hiigla jõuks. Kes tahaks aga eitada seda määratud tähendust, mis hästiarenenud kooperatiivliikumise jaotamisaparaadil on sotsialistlikus ehitustöös — juba „päeval pärast revolutsiooni“!

Kõige selle juures muidugi ei saa unustada energilist organiseerimistööd, töölismasside ettevalmistamist, kasvatamist ja koondamist poliitilise võimu vallutamise otstarbel, — ükskõik kas see võimu vallutamine sünnib demokraatlikul teel või on selleks tarvis poliitilist revolutsiooni. Sotsia-

listlik liikumine peab oskama tungida kõige laialisemate töölismasside ja sotsialismile kaasatundvate keskkhihtide hulka ja neid võitma sotsialismile. Et seda saavutada, selleks on vajaline, et sotsialistliku liikumise programm oleks järjekindel ja selgejooneline, sotsialistlik taktika arusaadav massidele. Sotsialistlik partei ei tohi ajada seesugust poliitikat, mis kuidagi võiks tumestada klasside vahet, töölismasside klassiteadvust, nende arusaamist, et ainult sotsialistlik pööre võib päästa neid viletsusest ja füüsilisest väljasuremisest. Ses mõttes on hädaohlikud koalitsioonivalitsused kodanliste erakondadega isegi siis, kui sel teel töölisklassile on võimalik kiiremini mõnda seesugustki parandust saavutada, mis antud olukorras tavaliste klassivõitluse vahendite abil oleks võimatu. Koalitsioonivalitsustes olles, eriti veel, kui sotsialistid sääli käituvad „ausamalt“ ja „soliidimalt“ kui kodanlased, kaob töölismasside silmis otsekui põhimõtteline vahe sotsialistliku ja kodanliste parteide vahel. Koalitsioonivalitsused võivad ikkagi alles siis kõne alla tulla, kui sotsialistlik partei end sääli täiel määral saab maksma panna, mis on aga võimalik vaid ülemineku ajal, kuna kodanlus enam ei suuda üksinda valitseda, ent sotsialistid veel ei suuda poliitilist võimu täielikult enda kätte võtta. Koalitsioonis olek kodanlusega aga sel viisil, nagu seda nüüdsama nägime meil, kus kodanlus teostas lõviosa oma programmist, sotsialistid aga väikse

murdose, on täiesti lubamatu, sest hoolimata oma saavutuste tühisusest peavad nad ometi täit vastutust kandma valitsuse poliitika ja kokkuvariseva kodanlise majanduse eest.

Pettumus, mis sotsialistide valitsuses olek praegustes tingimustes valmistab töölisklassidele, kes on õigustatud rohkem lootma, — on kahtlemata suurem neist väikestest hüvedest, mis valitsuses olek annab töölisklassile.

Sotsialistlikule kultuuritööle ei saa kuidagi väiksemat tähendust anda kui poliitilisele ja tulunduslikule, kuigi mõnel pool, eriti aga meil, sellele väga vähe rõhku pannakse. Ei saa olla tulemusrikast sotsialistlikku revolutsiooni, kui puuduvad inimesed, kes suudavad seda teostada. Ei saa olla sotsialistlikku korda, kui inimeste kultuuriline, klassiteadlik ja kõlbline tase ei asetse tarvilikul kõrgusel. Sotsialistliku kasvatuse määratud tähtsust poliitilise propaganda kõrval ei saa keegi eitada, kel kaldis sotsialismi tulevik.

Sotsialismi teostamine nõuab töölisklassilt määratud seesmist jõudu, usku, veendumust, eneseohverdumist ja optimismi, mida ainuüksi meeluse, veendumuse, ilmavaate sotsialism suudab anda. Kui huvide sotsialismi kõrval veendumuse sotsialism on saanud kord valdavale seisukohale sotsialistlikus liikumises, siis ei ole vist enam seda jõudu kodanlises ühiskonnas, mis suudaks takistada sotsialistliku pöörde teokssaamist.

Dr. ARKADIJ GURLAND

Fašismi hädaoht.

Fašismi tulunduslikud ja sotsiaalsed juured.

Positsioonisõda, mille ulatuses teostuvad praegu proletariaadi tulundusvõitlused, ametiühingulise võitluse praktiliste tulemuste raskendumine, proletaarse elutaseme parandamise näiline lootusetus: see kõik loob eeldused hingeliseks olukorraks, millest lähtudes proletaarsed massid kal-

duvad kergesti usaldama vähem oma organiseeritud jõudu kui üle klasside seisva riigivõimu „kõva kätt“. Torvikalt arenev kapitalismi kontsentratsioon mõjustab päälle selle ühiskondlike vahetihedate arvukate liikmete proletariseerumist, kes jällegi ootavad päästmist ainult demokraatliku riigikorra radikaalsest ümberlõõmisest ja uue riigiparaadi kujunda-

misest. Nii tekib tendentse terroristliku riigivõimu kujundamiseks, milles ikka on märgata hiliskapitalistliku arengu „viimast sõna“. *Demokraatia õõnestamise hüdaohtu* monopolikapitalismi maadel tihtisamas-tatakse *fašismi* terroristliku valit-susvormiga, nagu see on puhkend viimasel kümnendil mitmel kapitalis-mini jõudmata *põllumajandus*maal. Samal ajal aga on tegemist hoopis erisuguste sotsiaalsete ja tulundus-like järjestuste nähetega, mille sisi-mast olemusest peab olema selgusel, kui nii tahetakse tulemustega või-delda nende vastu. Fašismi sotsiaal-sete ja tulunduslike aluste uurimi-seks aga neid peab vaatlema sääl, kus nad esmakordselt on püstitatud.

Ei pääse mööda *Itaalia* kui fašismi „klassilise“ maa vaatlemisest. Et teada, kust fašism Itaalias on pä-rind oma olulised tõukejõud, peab võima saada pildi sotsiaalsest olusti-kust, milles fašism on tekkinud ja pääsnud võimule. Vaatleme esiteks Itaalia rahvastiku sotsiaalset erine-vust, siis saame järgnevad andmed:

Itaalia töötav rahvas. *)

	1911	1921
Põllumajandus, metsan-		
dus ja kalapüük . . .	55,5	55,7
Tööstus ja mäekaevandus	27,5	24,7
Kaubandus ja liiklemine	8,1	10,3
Sõjavägi	1,5	2,0
Muud avalikud ja vabad		
kutsed	4,2	4,1
Kodune ja isiklik töö . .	3,0	2,4
Muud töötajad	0,1	0,8

Toodud materjal on saadud rahva-lugemistest 1911. ja 1921. Hilisemad andmed rahvastiku jaotusest puudu-vad, kuna üldrahvalugemisi vahe-pääl pole korraldatud. Nende and-mete loodud pilt kuulub siis Itaalia rahvastiku struktuuri fašistliku re-volutsiooni eelõhtul. Areng on selge. Viimasel eelfašistlikul kümnendil *põllumajanduses* teotseva rahvastiku osa on pisut kasvand, tööstusest toi-miva rahvastiku osa väikese abso-luutse kasvu juures võrdeliselt mitte

väga vähe langend. Tööstus järeli-kult pole suutnud imeda endasse rahvastiku juurdekasvu. Teiste and-mete järgi Itaalia kogu rahvastik 1914. a. 1. jaanuari 35,6 miljonilt on tõusnud 40,8 miljonile 31. detsemb-riks 1927.**) See rahvastiku juur-dekasv töötava rahvastiku arvu lii-kumises üldse ei pääse mõjule. Töö-tava rahvastiku kasv mõjustab 586.000 võrra päämiselt kaubandust ja liiklemist. Muu juurdekasv ei ole siis tööprotsessis üldse kasustatud. Tööstusliku arengu ja ka põlluma-jandusliku produktsiooni seisaku tõttu tekib alatasa kasvav rahvas-tiku ülejääk, mis esimeses jõeses määrab Itaalia sotsiaalse palge. See-juures on tegemist *põllumajandusliku liigrahvastikuga*, liigsete tööjõudu-dega, kes põllumajanduses enam ei või olla kasutatavad. Ent ka Itaalia tööstus pole arenend viimasel eelfa-šistlikul kümnendil. Oluline osa töö-tavas rahvastikus on põllumajandus-likel elukutseil. Itaalia oli enne sõda päämiselt põllundusmaa ja on jäänd selleks ka pärast sõda. See nähtub ka Itaalia *tööstuse* struktuurist. Tööstuslike käitiste suuruselt 1927. aastal, järelikult ajal, kui uued tööstusharud (kunstsiid, autode val-mistamine) just olid hakand laie-malt arenema, meil on järgnevad andmed.

Itaalia tööstus käitiste suuruse järgi:**)

	Käitise suurus	Käitiste arv
Kuni 1 töötaja	334.068	332.058
2— 5 töötajat	317.485	876.620
6— 10 „	40.584	300.796
11— 50 „	30.330	641.065
51— 100 „	4.585	319.120
101— 250 „	3.120	483.897
201— 500 „	1.027	356.509
501—1000 „	471	317.516
üle 1000 „	224	375.350

Kokku 731.888 4.002.931

Tööstuses toimivate enam kui 4-miljonilisest üldarvust kaugelt üle poole langeb käitistele alla 100 töö-tajaga. Need on siis eeskätt väike-

*) Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich 1928.

Jaotus tulundusharude järgi prot-sentides kõigi töötajate üldarvust.

*) Annuaire International de Statistique agricole 1927/1928.

**) Annuario Statistico Italiano 1929.

käitised, milles Itaalia töölikond töötab. See vastab selle põllundusmaa kapitalistlikku mahajäävust. Tööstuses töötavate üldarvust langes ainult 2.350.384 käitistele, mis tarvitasid mootorset jõudu. Nende käitiste arv on umbes kuuendik tööstuslike käitiste üldarvust. Itaalia tööstus on tunduval määral segu väikestest käsitöökäitistest, mis töötavad veel täiesti eelkapitalistlikult. Kõigist tööstuses töötajaist sama allika järgi *tööstustöölisi* on 3.213.270. See on vähem kui 10% üldrahvastikust. Sellevastu tööstuslike ettevõtjate arv on 5,53% üldrahvastikust. Meil on järelikult tegemist arvuliselt ebaharilikult nõrga proletariaadiga ja väikeste ettevõtjate laia kihiga, kes ei või olla arvestatud kodanluse, vaid *väikekodanluse* hulka. Samasse väikekodanluse langeb ka üle 10% töötavat rahvast, kes 1921. aastal oli tegevuses kaubanduses ja liiklemites.

Juba neist andmeist Itaalia tööstuse struktuurist on võimalik öelda olulist Itaalia sotsiaalse struktuuri kujunemisest. Põllumajandusliku rahvastiku määratu lai kiht, nõrk proletariaat, suur puder osaliselt kutsetuist keskkihide liikmeid, kes tööstuse laienemise nõrkuse tõttu ei või leida tööd ka tööstuses ega kaubanduses. Ei ole siis olemas valitsemisvõimelist kodanlust ega valitsemisvõimelist proletariaati. Itaalia tulunduse probleemide raskus tuleneb aga sellest, et põllunduse põhjapanev *sotsiaalne probleem* ei ole lahendatud.

Põllumajanduslike käitiste suurusest Itaalia statistika ei anna teateid. Rahvalugemine 1. detsembril 1921. käsitas järgmisi rühmi *):

Hoolekandevalused, töötud, kerjused, majalised	349.173
<i>Põllumehed</i> , kes harivad oma maad, maaomanikud	1.392.642
<i>Reentnikud</i>	249.926
<i>Pooleteramehed</i>	452.358
<i>Põllutöölised</i>	1.821.399
Töösturid ja kaupmehed ilma toiduainete kaupmeesteta ja valmistajata	82.702

*) Annuario Statistico Italiano 1927.

Toiduainete kaupmehed ja valmistajad	427.112
Käsitöölised ja iseseisvad kodutöölised	551.331
Palgatöölised tööstuses	1.473.670
Koduteenijad, agendid, pakikandjad	804.899
Vabad kutсед, vaimulikud	227.620
Ametnikud, liiklemise, pankade ja kindlustuse teenijad	224.303
Eraametnikud, kaubanduse teenijad	198.723
Pensionärid	160.587
Kapitalist elavad isikud	177.778

Kogu alalisest põllumajanduslikust rahvastikust, kelle arv oli 10.264.000, ainult 1,4 miljonit oli maaomanikke. Ülejäänud põlluharijad on *palga- ja rendivahekorras*. Seejuures langes suurmaapidamistele ühe 1916. a. statistika järgi kogu viljelusalalt 14,4 miljoni hektari suuruses ainult 5,8 miljoni hektari suurune pindala, kuna talundeile, mida majandati perekonnaliikmete abil, langes 7,2 miljonit hektari. Itaalia maarahvas koostub *proletaaridest* ja *poolproletaaridest*, kelle vaevalt on oma maalapp. Päämine maaomandus koondub mõne vähesse suuromistaja kätte, kes lasevad harida oma maad palgatöölistel või veel teravamini kurnatud pooleterameestel. Aastane rahvastiku juurdekasv ei leia üldse tulunduslikku tegevust põllumajanduses ning muutub kutsetuks linna *lumpenproletariaadiks*.

Itaalia pääprobleemiks on siis maaküsimuse lahendamine, *maareformi* teostamine. Aga maareform äpardub sellepärast, et ainult väikesed osad maast on põllumajanduslikult viljeldavad. Suurim osa Itaalia maad on soo, raba ja muu ebaproduktiivne maa. Maaomanduse jaotusel ja majapidamiste loomisel liigsele maarahvale peaks olema eelduseks soode kuivatus ja suurejooneline töö kõlvulise maa parandamiseks. Samal ajal aga agrarise liigrahvastiku äravool tööstusse ei ole võimalik.

Tööstuse kasutada on ainult minimaalne tehniline ja kliimiline alus. Maapõuevarad piirduvad kivimite ja mõne keemiliselt pisut tarvitatava ärtsiga. Tähtsamaid Itaalia tööstusharud veel 1927. aastal olid *üm-*

bertöötavad tööstusharud: tekstiil-tööstus, riidetööstus, masinaehitus, toiduainetööstus, puutööstus, paberitööstus. Et ekstraktiivse tööstuse ülesehitamine maapõuevarade nappuse tõttu ei ole võimalik, maale on määratud ümbertöötav tööstus, mille laiendus masinate alusel nõuab võimsaid kapitalimahutusi. Kapitaliüle jääke ei anna põllumajandus ega ole-masolev tööstus.

Nõnda fašistlikus perioodis töepool-est on olnud mainimisväärtne areng ainult autode valmistuses ja kunstsiiditööstuses samuti kui keemia-tööstuse mõnes harus; siin töötas välismaade kapital, mis saavutas tähelepanndava produktiooneffekti: rahuaja suhtes autode väljavedu kasvas 1927. aastaks kümnekordseks, kunstsiidi väljavedu kaheksakümne-kordseks; keemiatööstuse produkt-sioon valmistas üksikuidprodukte 150—560% rahuaegsest *).

Tardund tööstus, tardund põllundus, rõhuv rahvastiku juurdekasv: see on Itaalia sotsiaalne nägu fašistliku pöörde eelõhtul. Sellele maa sotsiaalsele ja tulunduslikule struk-tuurile vastas ka ta poliitiline struk-tuur. Arvukad väikekodanlikud kihid ilma kindla tulundusliku aluseta on killustund poliitiliste suundade ja parteide lugematuks hulgaks. Sot-sialistlik liikumine vallutas kergesti maaproletariaadi kurnatud hulgad. Aga need poolproletaarse maarah-vastiku hulgad jäid selleks, mis nad olid: ootama oma maalapikest; nad lasksid end küll organiseerida ühis-tegevuse alusel, aga nad ei tulnud küsimusse poliitilis-aktiivse liikumise kandjatena ega edasipüüdliku töö-susproletariaadi toetajana. Pääle selle ka linnatööliskonna organiseerumise aste oli väga madal. Massid voolasid küll sotsialistliku partei juurde, aga intensiivset sotsialist-likku kasvatus- ja koolitustööd ei võidud teha juba sel põhjusel, et puudus selle päris alus, ametiühin-gulise võitluse kool mehhaniseeritud tööstuslikus käitises. Sellekohaselt ka ametiühinguline liikumine oli are-nend nõrgalt ja oma organisatsioon-

*) Die Wirtschaft des Auslandes 1900—1927.

nilises ja vaimses vastupanujõus see veel oli küpsmatu.

Maal, kus tänapäevase ühiskonna-korra aktiivsed jõud, kodanlus ja proletariaat, ei ole arenend ega orga-niseerund, on parim baas Engels'i poolt nii nimetatud *riigivõimu näil-seks iseseisvustumiseks*. Killustatud ja kurnatud, igast poliitilisest muu-dangust oma sotsiaalse olundi paran-dust ootava maarahvastiku laial tur-jal on kerge püstitada kindlasti org-aniseeritud, sõjaliselt ülesehitatud terroristliku diktatuuri hoone *).

Kõik need, kellele sotsialism tormi-kail pärast sõja-aastaal ei toond, mis oli oodetud: linnatöölised, kellele ka käitiste vallutamine ei avand ust sotsialismi töötatud maale; maarah-vas, kellele ihaldatud maareform ei saand osaks; sõjas aktiveeritud kesk-kihid, kes ikka veel polnud leidnud produktiivset tegevusvõimalust, — need kõik voolasid uue liikumise juurde, mis vähemasti oli asetand tegusid sihiks ja näitas tegusid, ja mis kõige enne oma *organiseeritud kasti* piirides, fašistlikus parteis ja fašistlikus miilitsas, löi *tegevusvõi-malusi* rohkearvulisele linna kesk-kihile. Fašismi võit toimus vaevata.

Sotsialistliku partei aktiivsed ele-mendid materdati maha või terrori-seeriti, mitte just vastupanuvõime-listel ametiühinguil murti selgroog, kurnatud maarahval võeti iga orga-niseerumisvõimalus ühistgevuse pu-rustamisega. Nii sellel täiesti põl-lundusmaal vaevalt arenend tööstuse ja viletsusse sattund põllumajandus-liku rahvastiku baasil teostus ühe sõjaliselt kasvatatud ordu terrorist-liku diktatuuri püstitamine, mida faš-istlik riigivõim on oma poliitiliselt struktuurilt. Tõsi, ka see uus riigi-võim ei võind täita, mida temalt oodati: tööstus võib korralduda ai-

*) Riigivõimu iseseisvustamise sot-siaaltulunduslikust baasist ja selle sotsiaalsest ning tulunduslikust sunktsioonist sama autor on andnud käsitluse oma raamatus „Marxismus und Diktatur“ (Leipzig, 1930). Säl lugeja leiab ka põhjalikuma teoreet-tilise käsitluse tulundusliku struk-tuuri ja riiklik-õigusliku organisat-siooni suhetest.

nult Ameerika kapitali abil; maareform on jäänd tänagi Itaalia eluprobleemiks; keskkihid on viidud osalt diktatuuri valitsemisaparaati, kuid selle suur hulk surub nagu ennegi linnarahvastiku elamistaset. Siiski fašism on loond midagi, mis kindlustab talle esikoha oma vastaste ees: ta on, tänu sellele Itaalia sotsiaalsele struktuurile, loond *aparraadi*, millesse kuulujad oma tulundusliku asendi tõttu peavad muretsema oma võimuaparaadi säilitamisest. See on, kunni tõusev kapitalism pole toond ilmale uusi võimsaid ühiskonnaklasse, fašismi otsustav tugi ja Itaalia ainus aktiivne ning organiseeritud ühiskondlik jõud.

Hoopis teistlaadi on olnud reaktioonilised valitsused *Hispaanias*, kellele ka on antud fašismi predikaat. Oma sotsiaalselt struktuurilt Hispaania küll osutab esimesel pilgul suurt sarnasust Itaaliaga:

Hispaania töötav rahvastik.

Jaotus tulundusharude järgi protsentides kogu töötavast rahvast.

	1910	1920
Põllundus, metsandus, kalapüük	56,2	57,0
Tööstus ja mäekaevandus	14,6	23,9
Kaubandus ja liiklemine	5,4	5,4
Sõjavägi	1,8	2,1
Muud avalikud ja vabad kutsed	4,3	4,3
Kodu- ja isiklikud teenistused	4,3	3,8
Muud töötajad *)	13,4	3,5

Sarnasus Itaaliaga on esialgu üllatav. Sama osa töötavat rahvastikku langeb põllundusele. Aga juba *tööstuse* juures ilmneb teine nähe. Kuna Itaalia tööstus on tardund, Hispaania tööstusliku rahvastiku osa kasvab umbes 50% võrra; absoluutarvudes tõus on veel tähelepanavam ja on üle 80%. Samal ajal nähtub huvitav protsess „muude töötajate“, s.o. vankuvate kutsete kokkukuivamine. Need tõmmatakse produktiooniprotsessi ja kaovad statistikast kui tähe-

lepanav suurus. Hispaania tööstus, mille tähtsaimad harud on mäekaevandus, metallitööstus, ehitus, transport, tekstiiltööstus, näitab pärast sõdagi selgesti tõusvat arengut. Produktiooninumbriid kujunevad järgmiselt *):

	Toorained	Süsi	Poofabrikatsioonid
1909/13	100	100	100
1924	157	347	335
1925	170	377	325
1926	149	410	333

Maa ei ole siis peatuva tardumuse olukorras, vaid teostab tüüpilist kapitalistlikku arengut.

Ka *põllumajanduses* suhted on hoopis teised kui Itaalias. Viljelusmaa moodustab üle 38% registreeritud maapinnast; pooleterale antud talundite osaks langeb ainult 6% maapinda. Keskmiselt 1,3 miljonist maaomanikust 31. detsembril 1925. moodustasid kunni 10-hektarilise põllumajandusliku maa omanikud 32,58%, 10—100 hektari omanikud 20,43% ja üle 100 hektari omanikel oli 46,99% kogu põllumajanduslikult kasutatavast maast **). Selle järgi Hispaania on lai kiht *väike- ja kesktalu-poegi*, kes küll ei ela lahedais tingimustes, kuid kelle elutase ei ole võrreldav Itaalia maaproletariaadi omaga.

Sellele vastavalt ka selle struktuur, mida Hispaanias on nimetatud fašismiks, on sootuks teissugune. Hispaanias on nii tööstuslik *kodanlus* kui ka ametiühinguliselt organiseeritud *tööliskond*. Iseseisvustund, enam või vähem terroristliku riigivõimu teostus lasub kõige enam tulunduslikel vastoludel vana valitseva feodaalkasti ja tõusva kodanluse vahel. Sellise riigivõimu ülesandeks võiks olla ainult nende vastolude lepitamine, mitte aga riigivõimu kasustamine klasside nimel, kes veel ei ole ärgand iseseisvale tulunduslikule eksistentsile. Selle tagajärjel ka terroristlik element Primo de Rivera „fašistlikul“ ajastul pole esinend tu-

*) Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich 1928.

**) 1910. a. juurde arvatud 65.271 laekurit, raamatupidajat, ametnikku ilma lähema määramiseta.

*) Die Wirtschaft des Auslandes 1900—1927.

**) Internationale landwirtschaftliche Rundschau, 1927, 23, 24.

geval kujul. Kummagi riigivõimu jagava omistajakihhi vastoludes ja nende kihtide piirides võimu pärast võitlevate kildkondade võitlustes iga huvirühm vajab rahvastiku võimalikult laiade kihtide toetust. Kogu niinimetatud fašistliku režiimi ajal ei sotsialistlik partei ega ametiühinguline liikumine ole olnud kütkestatud. Hispaania „fašism“ ei ole loond ka mingit uut valitsusaparaati, ja erisuguste riigivõimu pärast võitlevate rühmitiste ainsaks organiseeritud toeks on olnud eri voolud sõjalises aparaadis, *sõjaväes*, mida mängitakse üksteise vastu, kasvatamata eriti eelistatud kastiks. Selles erinevuses Itaalia fašismi struktuuri ja väga vähe kindlustatud Hispaania diktatuurisüsteemi vahel on üldse väga küsitav, kas Hispaania kohta võib tarvitada fašismi mõistet. Juba siin nähtub raskus ühe maa täiesti kindlas sotsiaalses ja tulunduslikus struktuuris kasvand mõiste kandmiseks maadele täiesti teise tulundusliku ülesehitusega ja tugevasti eralduva rahvastiku sotsiaalse jaotusega.

Jälle teisiti asetub fašistlik probleem *Poolas*. Poola koostub veel täna, nagu ta poleks saand ühiseks riigiks, kolmest erilisest maaosast, mis pole kasvand orgaaniliselt kokku: Vene-Poola, Austria-Poola, Saksa-Poola. Selletõttu on võimatu ka tulundusliku arengu statistiline käsitus võrreldes rahuajaga. Poola rahvastik, mis oli 30. septembril 1921. a. ümmarguselt 27,2 miljonit, jaotus kutsete järgi järgnevalt:

Kutsed protsentides kogu rahvastikust *)

Põllundus ja metsandus . . .	64,3
Mäekaevandus ja tööstus . .	14,9
Kaubandus ja liiklemine . .	9,5
Muud kutsed	11,3

Põllumajanduslikult tegeva rahvastiku protsentuaalne osa on isegi veel kõrgem kui Itaalias või Hispaanias, tööstuse osa kogu maa majanduses veelgi vähem. Aga selle eest Poolal on väga pakkuv loomulik baas *tööstuslikuks arenguks*. Sõeala on lai, suured metsad annavad väärtuslikku toorainet paberitööstuse eriharudele, keemilisele ja ka tekstiil-

tööstusele. Suur levik oli Poolas juba enne sõda, ja nimelt kõigis kolmes maaosas, tekstiiltööstusel. Metallitööstuse ümbertöötav ja masinaehituse tööstus on laienemas. Seejuures tööstuslik produktioon on arenend ka ajal, kui Poolas möllas esiteks rahanduslik, siis üldmajanduslik kriis. Rahutuul aastail 1925—1928 Poola tööstuse töötundide üldarv kasvav 875,1 miljonilt 1190,5 miljonile, seejuures langeb tähelepanav tões metalli- ja masina- ning tekstiiltööstusele *). Hoolimata kriisist, mis halvab Poola tulunduslikku elu ka kogu Kesk-Euroopa stabiliseerumise ajal, ei või öelda, et kapitalism Poolas poleks tõusnud. Poola on kahtlemata tõusev kapitalistlik maa, millel ei osutu ühiseid tardumisjooni ega sarnaseid tagasilangemise nähteid Itaaliaga.

Ka Poola *põllumajanduse* struktuur on sootuks teine. Tõsi, kõigis kolmes osas enne Poola riigi asutamist oli valdav suurmaaomandus. Aga selle kõrval ka juba enne sõda on olnud avar kiht majanduslikult kindlustatud talupoegi, ja pärast sõda Poola on kuulund maade sekka, mis on teostand küll ebatäieliku, kuid siiski põllumajanduse omandusejaotuses muutustoova *maareformi*. Öige, reform on toond tulu ainult Poola talupoegadele — päämiselt Kongress-Poola —, ja viletsusse sattund väiketalupeoglikud ning maa-proletaarsed massid, mis kuuluvad ukraina või valgevene rahvusvähemikku, on tulnud tühjalt välja. Aga ometi aadlisoost suurmaaoomanik juba kaua ei ole ainuvalitseja maal. Poola põllumajanduslikult kasutatav maa kokku 30,34 miljoni hektari suuruses jaguneb üksikuisse tulundesse järgnevalt **)

Maa suurus	Protsente kogu maapinnast
Kuni 2 ha	3,5
2— 5 ha	11,3
5— 20 ha	30,8
20— 50 ha	7,1
50—100 ha	2,5
üle 100 ha	44,8

*) Rocznik Statystyki 1927.

***) Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej 1929.

*) Wiadomosci Statystyczne 1926.

Enam kui pool kogu põllumajanduslikult kasutatavat maad langeb talundeks alla 50 hektari suuruses. Poolas on eestkätt väikesed ja pisi-kesed talundid, ja väiketalupoegade maade ning suurihärade latifundiade vahel on kitsas, kuid sotsiaalselt kaalukas rühm *satureeritud talupoegi*, kellel ei ole huvi maareformist ega mingisuguseist poliitilistest reformidest või muudanguist. Nõnda Poolas on päle radikaalse maareformliku väiketalupoegade partei („Wyzwolenie“) konservatiivne suur- talupoegade partei („Piast“); otse see konservatiivne partei asetab ühenduses tööstusliku kodanlusega Poola kodanlised valitsused pärast riigiasutamise esimest kevadet, ja just need on aetud Pilsudski poolt võimu juurest. Poola parlamentaarsed valitsused enne Pilsudskit olid tõeliselt kodanlik-suurtalupoeglikud koalitsioonid, kelle suhtes reaktiooniline suurmaaomandus asus poliitiliselt vähetundavas vastasrinnas. Need kodanlik-suurtalupoeglikud elemendid andsid riigivalitsusele ka ametnike ja tulunduslikult kindlustatud intelligentide kaadri, kes kõigis kolmes maosas juba enne sõda on olnud ühiskondlikult mõõduandev kiht. Sõda ja riigiasutamine tõi aga uue kihi pretendentide valitsusaparaadile: revolutsiooniliste, osalt sotsialistlike parteide endised liikmed, „rahvusliku vabadusidee“ kandjad, „leegionide“ liikmed, kel ka pärast riigi kujunemist ei olnud meeldiv pöörduda tagasi produktiooniprotsessi või kohalduda mingile kutsele. Nõnda siis jällegi sõja tõttu aktiveeritud, tulundusest kõrvale jäänud *keskikiht*, kellel ei olnud ees muud sotsiaalset ideaali kui kindlapalgalise positsiooni vallutamine riigiaparaadis. Selle liikumise ideoloogiaks sai — nagu juba tihti eelmistes olukordades — „korruptsiooni“ hävitamine, riigi „puhastamine“ korruptiivseist, kahjulikest elementidest — üldprogramm igale poliitilisele pöördetegemisele. Pilsudski kolonelide ja leegionäride õnn oli, et nad võisid teenida maanäljaseid, maareformi taotlevaid talupojamaasse ning revolutsioonilistes igat-

sustes petetud töölistkonda, et valmistada „kodanlisele režiimile“ valutu lõpp. Üldstreigiks kasvav raudteestreik tõi Pilsudski võimule.

Aga võimu juures olles, see sõjaliselt kokkukititud lahtijuurdunud keskkihilikest kast pidi minema oma võimu maksmapanekule. Proletaarsete ja väikekodanlike masside lootuste täitmine tähendanuks režiimi muutmist lühikese aja kestes terroristlikust väikekodanlik-demokraatlikuks. Sellepärast lükati kõrvale liitlased, kellele võlgneti tänu võimu eest, ja rajati — osalt Mussolini eeskujul — lähemad sidemed feodaalse maaomandusega. Istuti valitsevana kastina killustatud ja organiseerimata kodanluse asemele ning hangiti endale kõigi sotsiaalsete reaktioonide soliidseimate tuge, maahärrade aristokraatia, toetus. Ja kõigi revolutsiooniliste groteskide lõpuks Poola „fašism“ ei ole saand millekski muuks kui *sõjaliseks ja bürokraatlikuks aparaadiks*, mille abil Poola suurmaaomandus katsub kindlustada oma kapitalistlikus arengujoones vanakuvat ja kehtvalt ähvardatud sotsiaalset ja poliitilist eesõigust; seejuures võib hästi kujutleda, et kapitalistliku arengu edenemisega Pilsudski riigiaparaadi tänased kandjad saavad alatasa „sõnnuks“ ja muutuvad sama sõnakuulelikeks kodanlik-kapitalistliku korra teenreiks, nagu praegu sõjaväelased on suuragraarsele feodaalreaktsioonile. Jälle nähtub, kui mõttetu on tarvitada sama „fašismi“ mõistet eraldamatult ka ainult põllundusmaade kohta, millest igapähele on oma sotsiaalne struktuur, oma poliitiline jõupaigutus.

Tõmmatakse veel juurde mõned teised maad „klassilise“ fašismiga, nagu *Ungari* ja *Rumeenia*, siis nähtuvad uuesti silmapaistvaid erinevusi nende maade sotsiaalses ja tulunduslikus struktuuris nagu ka sotsiaalses funktsioonis, mis on täita iseseisvustatud, „fašistlikuks“ nimetatud riigivõimul. Ungari rahvastiku jaotus on ligikaudu veel „agraarses“ kui Itaalia, kui ka mitte sel määral kui Poolas. Rahvastiku koostisest 1920. aastal on järgmised andmed:

Ungari töötav rahvas *)

Jaotus tulundusalade järgi protsentides töötajate koguarvust.	
Põllundus, metsandus, kala-püük	58,3
Tööstus ja mäekaevandus	18,5
Kaubandus ja liiklemine	9,5
Sõjavägi	2,1
Muud avalikud ja vabad kut-sed	5,0
Kodune ja isiklik teenistus	4,0
Muud töötajad	2,0

Ajal, kui riigipää Horthy' terroristlik valitsus püstitati, Ungari oli veel puhas põllundusmaa. Selle ka näilisel „fašistliku“ diktatuurikorra püstitamisest teostub pikkamisi, aga ometi nähtavalt oma industrialiseerimine. Ometi tööstusharud, mis Ungaris on määravad, lähtuvad täiesti maa agraarselt baasilt. Esimene koht on piirituse- ja veskitööstusel. Neile järgnevad masinaehitus- ja tekstiiltööstus ühel määral. Vahepeäl ei ole huvita, et Ungari tekstiiltööstus on kasvand 1913-st—1927. peaaegu kahejapoolekordseks. Sellest hoolimata Ungari jääb põllundusemaaks täiesti feodaalse maaomanduse jaotusega ning ilma iga lootuseta maareformiks:

Maomandus Ungaris *)

Kuni 57,55 ha	98,7	50,3
57,55—575,5 ha	1,1	16,4
577,5—2877,3 ha	0,1	26,8
üle 2877,3 ha	0,0	6,5

Kokku 13 magnaadil on 6,5% kogu viljeluspinnast. Määratu enamik maarahvast koostub väiketalupidajast, kellel on kaugelt vähem kui 57,55 hektarit maad, ja see on juba väga iseloomustav, et Ungari statistika ei anna teadmeid maaomanduse jaotusest alamas talundisuuruseklassis. Maareformi ei ole toond Ungari maaorjadele revolutsioon ega vasturevolutsioon. Nad elavad täna veel nagu saja aasta eest. Maarahva organiseerimise ja politiseerimise võimalust Ungari põllumajanduse praeguse tehnilise seisundi juures ei ole antud. Nõnda Horthy' diktatuur

ei ole mingile poliitilisele pinnale veel astumata klasside asendaja, vaid varjamatu suurmaomanduse diktatuur, mis piiratud määral jaotab oma võimu finantsaristokraatiaga. Kui ka see on fašism, siis lõpeks ka Venemaa 1917. aastani on olnud terroriseeritud fašistlikult režiimilt.

Ja jälle teist „fašismi“ kohtame Rumeenias. Ka Rumeenia on eeskätt põllundusmaa. (Arvusid rahvastiku tulunduslikust jagunemisest ei ole olemas.) Kuid ka see agraarmaa omastab rikkalikke tööstuslikult kasutatavaid maapõuevarandusi, ja tema tööstus areneb tormikas tempos. Rumeenia päätööstused rajanevad loodusevarade rikkusel: pruunisüsi, õli, puu, metallid. Rumeenia toornaftatoodang on kasvand 1926. aastaks võrreldes 1922./26. keskmi-sega 180% võrra, mäekaevanduse ja ehitustöö produktioon on tõsnud 1924. aastalt 1926-ni 54%, tekstiiltööstus on tõstnud kolmekordseks oma tööliste arvu ajal 1919—1926. Selle kõrval põllunduse areng osutub omapäraseid jooni. Rumeenia on üks väheseid maid, mis pärast sõda tõeliselt on teostand maareformi. Selle-tõttu toimund muudangust maaomanduses annab teadmeid järgnev tabel:

Maomandus Rumeenias.

	Väikemaapidamine kuni (100 ha)		Suurmaapidamine üle (100 ha)	
	1000-s hektareis	protsen-tides	1000-s hektareis	protsen-tides
1913	11999	59,6	8136	40,4
1925	17889	88,8	2246	11,2

Rumeenia talupoeg on küll maaomanduselt — kõigepäält mahajäänd tehnika tõttu — rahuldumata, aga tal on oma talund, mis annab talle vähemasti toitumisbaasi. Ta ei ole siis kaugeltki revolutsiooniline, ja tal on „kõrge poliitika“ jaoks vähe kalduvusi. Aga päris kodanlust ka maal ei ole; keskkiht on igatahes, see aga ei ole lahtijuurdund ega deklasseerund. Päris tööstuslikud kapitalistid on õieti agraarmagnaadid, kes on valitsend Rumeeniat senni ja tõenäoliselt valitsevad veel edasigi. Talupojamass on kannatlik, ja kui ta

*) Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich 1928.

**) Die Wirtschaft des Auslandes 1900—1927.

mässab raske maksukoorma vastu, siis lastakse küll „talupojalikumise“ juhid võimu juurde, aga selletõttu poliitiliselt ega tulunduslikult ei muutu midagi otsustavalt. Kas liberaalid Bratianu“ dünastia kilbikandjadena, kas „natsionaal-zaranistid“ kui näilised talupojalikumise kandjad või lõppeks kuningas Carol II: muutub ainult eri kildkondade positsioon riigiaparaadis, aga mitte arengu suund. Mis sellel kõigil tegemist sellega, mida oleme õppind tundma fašismina Itaalias?

Tihti katsutakse asetada fašismiks kõik, mis ainult kuidagi on ühenduses vägivaldse valitsusevõimu tarvitamisega. Aga kui vägivalda ja terrorit peetakse fašismi otsustavaiks tunnusteks — ja see tunnus sobib igatahes nii Itaalias kui Poolas, nii Ungaris kui Rumeenias võimulolevale valitsemissüsteemile! —, siis on loodud ainult uus väljendus riigivõimu terroristliku kasutamise väga vanale mõistele. Midagi spetsiifiliselt uut siis selle mõistega ei ole öeldud, ja öieti ei midagi, mis oleks tähistav kapitalistliku arengu teatud hilisjärgule. Poliitilise ja sotsiaalse sihi mõiste „fašism“ võib omandada ainult, kui nende maade sotsiaalsed tunnused, kus ta näiliselt esineb, on toodud ühele nimetajale. Siis aga meie ees on tüüpilised põllundusmaad, mille määrav tunnus on *linnarahvastiku laia, poliitiliselt aktiivsete, valitsemisvõimeliste masside puudumine*. Kujutu, killustatud, passiivne ja liikumatud talupojamas on olnud ikka parim alus pingulorganiseeritud tsentralistlikule riigivõimule, mis terrori ja relvavõimu abil tõstab end üle ühiskondlike klasside, istub neist kõrgemal kõikvõimulisel troonil, „iseseisvustub“ sotsiaalsete jõudude vastu, millest ta on tekkind. Ka see ei ole midagi määravat „moodsale fašismile“. Selles mõttes ka Marx'i poolt hiilgavalt analüüsitud Louis Napoleon'i „Kaheksateistkümmes Brumaire“ Prantsusmaal on olnud fašistlik pööre; selles mõttes ka esimese Napoleon'i keiserriik on olnud fašistlik riik, ja Nõukogude Liit peaks seda ka olema. Selles mõttes kõike, mis on ühenduses terrorismiga ja agraarse ühiskonna-

struktuuriga, visata ühte patta fašismiga, on küll ülesanne, mille lahendusest võiks hoiduda, segamata olulist.

Ei, fašismi olulised tunnused, nagu Itaalia tõstab need esile, on otse teatud tulundusliku ja sotsiaalse struktuuri ning samuti teatud poliitilise päälisehitise koostöös. Eluvõimetu kapitalism, mis tubeb tardund, liigrahvastiku all hoigavale põllundusele; poliitiline demokraatia, ehitatud maal, kus ei ole linnarahvastiku klassipäraselt koondatud, poliitiliselt aktiivseid masse, kes oleksid kasvand teatud tulunduslike funktsioonide külge: see on söödamaa, millele riigivõimu kasutamine on saand sõjaliselt organiseeritud, tulunduslikult kokku kuuluvate, kuid lahtijuurdund ühiskondlike vahekihtide liikmete koostatud diktatuuriaparaadiks, painajaks Itaalia rahvale. Mitte liigsust Itaalia kapitalismis pole süüand fašistlik kolle Itaalias, vaid selle tekkinine põhjustub tulundusliku arengu küpsmatuses, *kapitalismi, industrialiseerimise ja tööstusproletariaadi vähesuses*. Maadel ilma kontsentreeritud ringide kaupa üle kogu maa jagunevate kapitalistlikult tegeleva rahvastiku massideta poliitilise demokraatia süsteem ei või funktsioneerida korrapäraselt, ja riigivõimu kasutamine kaldub terroristlikult valitseva riigiaparaadi poole.

Kui siis võib kõnelda fašistlikust hädaohust kapitalistlikele maadele, siis see hädaohut on *tööstuse tardumises*, lahtijuurdund ja deklasseerund rahvastiku suurte reservide tekkimises, kes produktsiooniprotsessis ei leia enam kasutamist oma tööjõule, tulunduslikult liigsete ja kasutamata rahvastikumasside kaadri loomises, kes enam ei ole seotud teatud funktsioonile produktsiooniprotsessis ja kes enam ei kujunda oma teadvust ega poliitilist tahtmust produktsiooniprotsessist. Koguneb selliseid ruineeritud keskkihtide masse, kestvale tööpuudusele määratud ja klassivõitluses koolitamata poolproletaarseid isikuid, põllundusest väljatõugatud ja tööstusse vastuvõetmatuid „rahvastikulgiususi“ ka kapitalistlikul maal, siis valitseval kodanlusel riigivõimu kasutamine parlamentlike vahendite-

ga ei ole enam võimalik. Ta peab taganema selleks loodud aparaadile, mis aga ainult siis võib valitseda terroristlikult, kui ta leiab eest vastupanuta ja passiivse agraarrahvas-

tiku laia kihi kandepinna ja kui maarahvas hädakorral leiab oma elatise põllundusest ka ilma kapitalistliku suurtööstuseta.

ANATOL RAPPOPORT

Fašism Lätis.

Lätis ei ole laia fašistlikku liikumist Saksa Hitleri liikumise või Soome Lapua taolist. Aastat seitsekaheksa tagasi meie sõjakas fašism elas üle oma sangarliku aja. Töölissportlase Massak'i tapmine, röövellik kallaletung 1. mai töölismeeleavaldusele, kutse boikottida juudi kaupu, juudidogrommid ülikoolis — nii algas ja lõppes Lätis fašistlik liikumine, mis tahtis omandada massiivset laadi.

Fašism ei leidnud vastukaja hulkades. Läti majandus tõusis jalule pärast sõjalaastamisi. Kapitalismile avanes lai tegevusväli. Tööstuse kiire kasv ja töösõlevate tööliste arvu suurtõus iseloomustavad Läti iseseisvuse esimest aastakümnendit. Riigikassa oli kindlasti Põllumeeste liidu käes, mis oli küllalt tugev seimis, et alustada kogu Läti riigi poliitika hallparunite huvidele. Ehitatav ja laienev riigiaparaat hoidis ukseid pärani sooja kohta ja karjeeri otsivale läti intelligentsile. Demokraatlik kord rahuldus täielikult linna ja maa kodanluse ning selle intelligentsi kõiki nõudeid.

Fašistlikud sihid, mis ei leidnud vastukaja hulkades, taandusid linna suurkananluse parteide sissepoole. Arveds Bergs ja tema väljaantav ajaleht „Latvis“ ülistavad Leedut, Poolat ja Itaaliat, peavad nõu põhisääduse muutmisest, tungivad seimile kallale ja unistavad diktaatorist. Kindral Radziņš, pärit samadest ridadest, ülistas sõda kui inimtõu õilistamise vahendit ja valmistab Poolaga koos sõda Nõukogude Vene vastu. Kindral Radziņš suri, ja Arveds Bergs ei pääsnud 4. seimi, mille valimised olid läind aasta oktoobris. Fašism selle „džentelmenlikus“ vormis ei leidnud vastukaja Läti ühis-

konnas, nagu ei leidnud seda ka aktiivsete rahvuslaste huligaanlik fašism 1923./1925. a. Fašism tähendab kodanluse varjamatut diktatuuri proletariaadi üle, kuid see tähendab ka kodanluse ühe grupi võimuhaaramist kodanluse ülejäänud gruppide üle.

Demokraatia on vajaline kodanlusele, et iga kodanline grupp võiks kindlustada endale osa rahva rikkuste röövimises. Kindlasti liitund riigikassa ümber, kodanlistel parteidel on enamik parlamendis, ja tööliste nõuded nad lükkavad sõbraliikult tagasi.

Fašistlik pööre Leedus ja Lapua liikumine Soomes ei võind olla leidmata ahviuid ka Lätis. 1927. a. jaanuaris leitnant Olinš Volmaris nägi juba und Valdemaras'e suuruselt, tõstis jalule kohaliku väeosa valit-suseasutiste vallutamiseks. Kuid õigel ajal ta peatati. Volmari leitnant ei saand Napoleoniks... Aasta hiljem ühe teise leitnandi, Ikše, plaanid lämmatati idus.

Soome Lapua liikumine leidis nõrga vastukõla Lätis. Kusagil külades kõneldi vajadusest tungida Riia pääle, et harkide ja vikatitega luua kord. Kuid lõppes komöödiaga: tõeliselt pisike rühm talupoegi tuli Riiga, mis lõppes sellega, et ivakesed varisesid seimi ruumides.

Kui nõrk ei olekski fašism Lätis praegu, selle hädaoh on olemas. Sel määral kui kogu maailmas kapitalismi areng lõpeb ja läheneme ot-sustavale lahingule töö ja kapitali vahel, kodanluse demokraatlikkus nõrgeneb, andes maad fašistlikele tendentsidele. Fašismi üheks esimeks ülesandeks on sõjaväe muutmine oma sõnakuulelikuks tööriis-taks.

Sotsialistlik liikumine võitleb nen-

de katsetega aktiivse sõjapoliitikaga. Hoolimata oma põhimõttelisest suhtumisest sõjaväele kodanlikes korras sotsialistlik partei asetab oma sihiks praegusel ajal, kunni see sõjavägi on olemas, võidelda selle demokraatiseerimise eest. Sotsialistlik liikumine tihti on kasutand osavasti vastolusid üksikute kodanluse gruppide vahel, et teostada aizsargide (kaitse-liidu) valge terrori vaimust läbiimbund organisatsiooni likvideerimise.

Kodanlik-demokraatlike seimiliikmete arv, kellele sotsialistlik partei võiks tugeda võitluses sõjaväe demokraatiseerimise eest, väheneb. Ko-

danliste rahvasaadikute enamikule demokraatia kaitse on tühjaks loo-sungiks, millest nad loobuvad ker-gesti pisut „reaalsema“ koha vastu mõnes riigipangas. Demokraatia kaitse lasub ikka enam ainult sotsialis-tide õlgadel. Võitlus demokraatia eest kandub seimi seinte vahelt töö-lisklassi hulkadesse.

Võitlus fašismiga nõuab töölis-klassi organiseerumist ja tööliste võitlusorganisatsiooni moodustamist. Kuid organiseerida võib tööliklassi ainult tingimusel, kui töölispartei poliitika vastab proletariaadi tervele klassitundele.

NIGOL ANDRESEN

Ühiskondlik kriis Eestis.

Käidud tee.

Hoopis kõnelemata maailma ma-janduskriisist, kapitalismi kriisist, noore ja nõrga kapitalismiga Eesti põeb veel erilaadilist kriisi. See ei ole, tõi küll, ainult Eesti kriis, kuid selle olemasolu teeb üldise kriisi siin eriti komplitseerituks. Vanade kapi-talistlike riikide majanduslikud krii-sid on rasked, seda rohkem on Eesti veelgi laiema ulatusega ühiskondlik kriis.

Vene revolutsioonis 1917. aastal ei tärgand kaugeltki kohe Eesti iseseis-va riikluse mõte. Kõik ühiskondlik-poliitilised voolud hülgasid üksikute fantasööride sellekohased kavatsused. Keegi ei uskund olevat Eestil riik-ühikuna majanduslikku elujõudu. Intelligent, kes ikka on olnud rah-vusküsimustes tundlikem, kui mitte ainutundlik, leppis siis veel prakti-lise keelelise enesemääramisega. Veel enamlike pöörde alul ei leidnud kuigi palju neid, kes sõندانuksid propa-geerida riiklikku iseseisvust, olgugi et tundus nagu vajadust isoleeruda re-volutsioonis kaugelesammuvast Venest.

Kui lõppeks siiski Eesti rahvusriigi mõte teostus, siis see ei olnud alul kaugeltki rahva või rahvaenamiku spontaanne tahtväljendus. See oli väikese rahvuslik-liberaalse intelli-gentsirühma mõte, mida kanti visalt

ka rahvahulkadesse. Ja selle rühma ideelisteks tagakihutajaiks olid intel-ligentsi erihuvid, oma keele laia tar-vitamise võimalused ja tõusu ning primaadi väljavaade loodavas riigi-aparaadis. Kahtlemata, see idee ei olnud kuigi populaarne kandvais ühiskondlikes rühmitistes, linna- ja maatöölistes ning talupidajais.

Füüsilise töö tegijale, olgu palga-töölisele või oma maalapi harijale, ei olnud elulise tähtsusega riigi kesk-võimu rahvuse küsimus, isegi mitte kee-letarvitamise küsimus. Veel enam: tihti ebateadlikult, vahest teadlikult-ki, paistis kummalegi rühmitisele vajalisena seotis suurriigiga, ühele tööjõu müügivabaduse pärast (koha leidmise võimalus Vene tööstuslinna-des), teisele põllusaaduste turu pä-rast. Sest talupoeg oli õppind juba oma praktikast, et Eesti linnad ja alevid ei jõua tarvitada kuigi palju põllumajandustooteid.

Polnud sellepärast paradoks, kui eraomandusele truuks jäänd, oma väikeomanduse külge kasvand talu-pojad, eitades Vene uut tekkivat võimu, mis pakkus küll palju Vene maakehvikule ja Eestigi mõisateome-hele, — pöörsid oma ootavad silmad teise suurriigi, Saksa, päästvate sõja-vägede poole. Talupoja konservatiiv-sus ja majanduslik instinkt — sest teadvuseks see veel polnud arenend

— otsis sidet suurriigiga. Ja alles okupatsioonija eraomandust vihkav diktatuur, keiserlik „sõjasotsialism“, orienteeris talupoja ümber.

Intelligentsirühmakese rajatud vabariik ei olnud sellegipärast veel populaarne. See rahaldas küll õppivate noorte rahvusrevolutsioonilisi tunde, mitte aga maarahva püüdeid. Maa-proletariaadi lootused olid kärbitud mõisade esialgse tagasivõtmisega. Talupoegi hakkasid koormama sundkohustised. Kõiki koormas algav sõda. Ja siis, 1919. aasta kestes, teostus suurem sihtide selgumine, intelligentsi ideede kohaldamine maa rahvastikule. Tuli arvestada — ja intelligents arvestaski siin nõnda —, Eestis maarahvast on ligi 75%, ja demokraatias see poliitiliselt passiivsem rahvastik ometi on määrav.

Kui talupoegi rahustati eraomanduse puutumatusse lubadusega, siis maaproletariaadile pakuti sotsiaalset tõusu: iga teomees ja pops talupere-meheks! Maarahva spontaanset võitlust feodalismiga toetati „mõisnike selgroo murdmise“ teel, kusjuures kaks võitu korraga. See agraarrevolutsioon pidi lepitama maaproletariaadi, olgugi ajutiselt. Agraarrevolutsioon pidi kaotama „punase hädaohu“ maalt ja siduma kogu maarahva väikese eraomanduse huvide külge. See õnnestus. Tekkis maarahva seas kõrgepingeline ooteaeg, mille kestes riik jõudis omandada vormi.

Linna rahvastiku vallutamine ei toimund nii lihtsalt.

Intelligents võis elada üle suure sotsiaalse tõusu. Riigi ja omavalitsuse aparaat vajas tööjõudu. Alates maailmasõja lipnikust, lõpetades valakirjutajaga — „vaba tee tublilede“ oli avatud, intelligents nägi, et uue riigi asutamine rakendas just seda kihti kõige enam tööle. Intelligentsi unistused rahuldasiid intelligentsi laiu kihte ja soodustasiid sellega ka uut kultuuritõusu.

Õige, ka tööstusproletariaati tule-tati meelde, päämiselt töö-hoolekan-deministeeriumi määrustega. Kuid see tundus kõik vähesena, seda enam, et linnaproletariaat oli lootnud olla revolutsioonis esikohal, nüüd aga teda käsitati kui paratamatut pahet. Äge

võitlus proletariaadi ühe osa vastu, proletariaadi paljude usaldusmeeste vangistamine ja surmamine ei võind tekitada usaldavat vahekorda.

Eesti kodanlus? See alles oli tekki-misel, kuid võis rahulduda: väikeka-pitalist võttis üle senised suurka-pitalisti funktsioonid; väikekapitalist surus oma rohkearvuliste uute ette-võtetega võõra suurkapitalisti kõrvale. See oli omataoline väikekodanline rahvusrevolutsioon, mida soodustas oma riigivõim. Eesti „gründertum“ hakkas hoolitsema riikliku kapitali abil eesti oma kapitalismi tekkimise eest.

See kõik oli rajatud massipsühho-loogilisele momendile, mitte rahva-majandusele. Niipalju kui 1918—1922 püütigi põhjendada Eesti riik-likku stabiilsust *arude najal*, need arvud olid enamalt jaolt laest kirju-tatud. Isegi Eesti rahvaarvu hinnati rahvalugemiseni ligi veerandmiljonit kõrgemaks tõelisest. Seda vähem küsiti selle riigi majanduslikust struk-tuurist. Eestist *taheti* teha uus Taa-nimaa, kõrge põllukultuuriga maa, kuid pääle selle veel liiklemismaa: eks pidand ju Nõukogude Vene transiit panema aluse selle maa elule. Keegi ei küsind ka, kuivõrra tasuv majanduslikult oli isegi agraar-revolutsiooni teostamine: oli võetud ainult aksioomiks, et *väikepõllundus on tulukam suurpõllundusest*, mis vaade levis kunni mõnede marksist-like sotsialistideni. Analüüs oli hülja-tud peaaegu viimse võimaluseni, jäi püsima ainult tahe. Ja see löi ka oma voolud töölisliikumises, tõi pikad ja valusad kuutõverännakud sotsiaalse kandepinna otsimisel.

Eesti sotsiaalset koostist.

Ei saa jätta pilgukski arvestamata Eesti kui põllumajandusliku maa ise-loomu. Põllunduses, metsanduses ja kalanduses on siin tegev ümarguselt 60% kogu rahvastikust.

Maarahvas ise oma suurelt enami-kult on väiketalundite omanikke. Kui rahvalugemise andmete järgi (1922) peremehi oli ühes perekonnaliikme-teta 418,115 (ilma perekonnaliikme-teta 89.664), palgalisi 123.364 (il-ma p. 77.310), siis vahepäälne areng on tekitand juurde uusi väikemaa-

omanikke, vähendand aga palgatöölise arvu. Maa väikekoodanline iseloom aina kasvab. Tööstus, mis haarab endasse umbes 15% rahvastikku, omab sootuks teise laadi kui tööstusmaades: vähem kui kahe palgatöölise ja ametniku kohta tuleb üks peremees, käitised on enamalt jaolt pisikesed töökojad, kuna suurkäitiste arv on napp ja nendegi tööliste arv kriisi ja tööpuuduse tõttu kuivab kokku. Sama pilt ilmneb kaubanduses, kus peremeeste arv võrreldes tööliste ja ametnike arvuga on veelgi suurem.

Eesti rahvastiku sotsiaalne koostis on selline, kui seda rahvusradikaalid soovisid näha omas uues riigis: siin ei ole küllaldaselt tugeva *töödliikumise* eeldusi tööstusproletariaadi arvulise vähesuse pärast; siin on hävitatud maaproletariaat massinähtena ja alalisena ühikuna maareformi tagajärjel; veel enam, siin on mõjustatud üsna süstemaatiliselt ka maarahva ideoloogilist arengut, andes maareformi saaki eesõigustatult sõdureile, enam kui üks kolmandik kogu uudistaludest — ja siin maailmavatelne reaktioonilise küllap on käind kaasa sõjaliste teenetega, nõnda üsna kindel maarahva poliitiline mõjustamine!

See „terve sotsiaalne põhi“, endaga näiliselt rahulolev väikeomanike mass, ei ole aga lõppeks stabiilne ega elujõuline.

Oleme õppind marksistliku ühiskonnakäsitluse põhijooni: suurkapitaal hävitab väikeomanduse, väikekoodanlane proletariseerub ja on sunnitud müüma oma tööjõudu palgatöölisena kapitalistile. Väikekoodanlus on ruttu möödaminev ühiskondlik rühmitis.

Oleks lihtne, kui väikekoodanluse proletariseerumine toimuks skemaatiliselt — siis ainult igal aastal statistikal jääks registreerida teatud hulk väikeomanikke palgatöölise hulka; töötä ja vaeseks jäänd käsitöölise oleks varssi vabrikutöölise, endine väikekaupmees suurkaupluse ametnik ja pankrotti jäänd põllumees põllutöölise.

Kapitalismi arenguprotsess aga igalpool, eriti Eestis, on seevõrra komplitseeritum, et kaugeltki mitte

üksi oma maa suurkapital ei suru väikeomandust ja et kaugeltki igal pauperiseerund väikeomanikul *ei ole võimalust* astuda sama lihtsalt suurkapitali teenistusse.

Vaadeldgem kõigepäält tööstusprotsessi. Eesti tööstus on varustand päämiselt Eestit, erandi moodustavad ainult üksikud suurkäitised. Tahes või tahtmata Eesti kesk- ja väiketööstusel on tulnud piirduda produktiooniga oma maa jaoks.

See väikeproduktioon on läind kallimaks kui vastaval suurtööstusel välismail. Sinna juurde veel seik, et Eesti tööstureist kaugelt suurem osa on aland ilma oma kapitalita, võlgade najal, sellega laenuprotsentide võrra produktioon on olnud veelgi normaalsest kallim. Olgugi meil tööliste palgad võrratult madalamad kui välismail, Eesti produktioon suudab lüüa läbi päämiselt kõrgete kaitsetollide varju all, ja tihti ei aita needki. Välismaade suurtööstuse produktioon õonestab oma odavuse — ja väärtusega! — kodumaise produktiooni alused. Tööstus kannatab juba sellepärast kriisi. Teised põhjused järgnevad alles!

Välismaade kõrge kultuuriga põllundus võimaldab produktiooni odavamalt kui meie alles pärast maailmasõda energiliselt liigutama hakanud põllundus — ja piirab võimalusi põllundusproduktide väljaveoks. Talupidaja, kes lühikese ajaga on orienteerund täiesti kapitalistlikule majandusele, tehes laenusid, rajades oma majapidamise võimalikult suure produktiooni müümisele, satub raskustesse. Talupoegadel ei ole viimastel aastatel enam vajalist ostujõudu, ta ei saa tarvitada ka tööstuse produktseeritavaid kaupu ega anda vajalist teenistust kaupu edasitoimetavaile äridele, kes rajasid oma tegevuse põllunduse õitsenguastail.

Veneaegne suurtööstus on hävinend ja jätnud alles hulgad töötuid ning juhustöölisi. Tööololevate palgad ei võimalda tarvitada muud kui kõige hädapärasemat. Kriis suureneb siingi: kaupade ostjaid on vähe. Ja veel enam: ka põllundussaaduste turg kannatab tunduvalt linnade laiade kihtide vähesest ostujõust.

Eesti rahvastiku väikekoodanlik aluspind on vastuvõtlik majanduskriisile. Seda saab tunda kodumaine tööstus ja kaubandus, mis omakorda riivab palgatöölisi.

Talupoegade võitlus kapitali vastu

Jätame meelega teiseks korraks *töölisklassi*, tööloleva kui ka töötü proletariaadi lähema käsitluse. Et töölisklass ei rahuldu kapitalistlikust korrast, on olnud ikka selge; olgu öeldud, kodanlaste arvates kogu sotsialistlik õpetus ja liikumine on olnud ainult rahulolematuse ja viha tekitamine ning hässitus.

Rahulolematus tekib aga nüüd spontaanselt väikekoodanlistest rühmitistest. See rahulolematus otsib endale uusi väljendusvorme. Algab väikekoodanluse omataoline võitlus *kapitalismi vastu*, mis on tõesti omataoline ja pentsik oma sügavamas olemuses.

Kõigepäält talupojad. Oma psühholoogiliselt arengult nad on konservatiivsed. Elukogemused on süvendand neis senniajani käsitlust, et olemasolev ühiskondlik kord nagu oleks jäädav. Tõsi, talupoeg on kogend viimase aastakümne kestes hulga muutusi, kuid need ei ole toond talle loodatavat hüvangut. Ta on sattund kapitali võimu alla enam kui kunagi. Ta on koormand end võlgadega, et intensiivsustada oma majapidamist; ta on sattund tööstus- ja kaubanduskapitali profiidi ohvriks. Ja lõppeks: tal tekib *majanduslik* konflikt riigivõimuga, mis näiliselt on ta enda tahteavalduse tulemus. Põllumeeste laenu riiklikus Pikalaenu pangas ja Maapangas koormavad relatiivselt küll vähem kui erapankade laenud, kuid ka need laenu on rasked maksa. Riigimaksud ei ole, absoluutselt võttes, väga suured, kuid talupoeg näeb ülekohtu selles, et ta peab andma elatist riigiaparaadile.

Põllunduse intensiivsustamisprotsess vabariigi algusest pääle tähendas kapitalistliku majandussüsteemi tungimist maale. Et saada suuremat tulu maast, selleks oli vaja investeerida enam kapitali maasse. Vähestel oli säästsummasid, suur enamik tarvitas laenusid nii riiklikest kui erapankadest. Põllunduse intensiivsustamine

asetas põllupidajad sõltuvusse pangakapitalist, tegi nad pangakapitali ekspluatatsiooni objektideks. Kuid samal ajal põllunduse intensiivsustamine oli võimalik ainult rohkearvuliste tööstussaaduste ostmise abil, põllutöö ja piimanduse vahendite ostmisega, mis tegi põllupidajad sõltuvaks ka tööstus- ja kaubanduskapitalist. Põllupidajad pididki varssi kogema, kuidas tekkis omale maale põllutöö- ja piimandusvahendite tööstus, mis püüdis kõrgendada oma saaduste hindu kaitsetollidega. Tööstuse argumentatsioon oli ääretult lihtne: kui meid ei kaitsta välismaade võistlejate vastu, nii ja nii mitukümmend töölüst jääb tööta. Sildiks tööstustöölise (ja ühiskonna) huvid, sisuks oli omakapitali puudus, koormavad laenuprotsendid ja väheproduktiivne valmistussüsteem. Tööstuskapitali ja põllupidajate konflikt maskeerus nõnda kergesti, agitatsiooniliselt kasutati aga oletatavat põllupidajate ja tööstustöölise vastolu, kuna põllumehele paistis, et mida madalamad palgad tööstustöölisele, seda odavamaks tuleksid põllumehele tööstussaadused! Põllumehe sisuline konflikt aga pangakaubandus- ning tööstuskapitaliga jääb varjatuks ainult nii kaua, kui põlluharijad ise on linnakoodanluse juhtida ning ise küllalt väheteadlikud ühiskondliku protsessi mõistmiskud.

Kui kaubanduskapital võib liikata ekspluateerimissüü tööstuskapitalile ja tööstuskapital omakorda töölisele, sis pangakapitalil ei ole võimalik varjata oma otsekohest ekspluateerimist. Ja sellepärast raskustesse sattund või sattuvate talupoegade võitlus suundub „pangahärrade“ vastu, kui mitte alati sõnadega, siis ometi tegudega. Igaühele on väga soovitav vabaneda võlakohustustest, ja siinsäl päädtõstev pangaprotsendi alandamise, laenude mahakustutamise ja moratooriumi nõue on juba talupoegade terav majanduslik võitlus kapitali vastu.

Keskhiid käürivad.

Talupojad on Euroopas poliitiliselt enam või vähem passiivne, ühiskondlikult väheproduktiivne element. Seda vähemasti pikema aja kestes. Küll on ühe ja teise maa talupojad (Soo-

me, Bulgaaria, Rumeenia) osutand teatud puhkudel aktiivsust, jah, võtnud osa välisparlamentaarset direktsest aktsioonist, kuid üldiselt talupojakiht jääb hoopis taha linna keskkihitide reageerimises poliitilistele sündmustele ja poliitilistele algatustes.

Kesk-Euroopa on praegu tugevasti haaratud linna keskkihitide liikumisest: ei ole ju, näiteks, Saksa „rahvussotsialistlik“ liikumine muud, kui kapitalismist pettunud ja kapitalismi vastu mässu tõstnud keskkihitide rakendamine imepärasesse *fašistlikku tüüpi* liikumisse, mille välisvorm on suunatud kapitalismi vastu, sisu — aga kapitalismi säilitamisele ja värskendamisele; liikumisse, mis välisvormilt on peaaegu töölisliikumine, kuid mille ülimalt olustarbens on hoida ära linna keskkihitide liitumist sotsialistliku (või ka kommunistliku) töölisliikumisega.

Esijoones ka Eestis ühineb võitluseks kapitalismi ja ühtlasi riigivõimu vastu linna väikekodanlus (majaomanikud, käsitöölised, väikekaupmehed). Kõik need rühmitised tunnevad endal kapitali survet. Need kõik on sõltuvad pangakapitalist, kõiki surub enam või vähem pangakapital.

Sellesse väikeomistajate rühmitisse ei ole suutnud tungida sotsialistlik, tihti ka mitte kodanlik-demokraatlik mõte. Näilises vastolus palgasaajatega, kellega neil on majanduslikke vahakordi, neil on kerge eeldada enda huvide vastuoksust töölistega. Et need kihid moodustavad palgatöölise *konkreets*e eksploateerija — raha, napp töötasu, läheb ju vahenditult majaperemehele ja kaupmehele, pisut harvemini ka käsitöölisele — siis klassivõrastus on terav teiseltki poolt. Omistajatena need rühmitised püüavad siduda oma huvivid kapitalismi huvidega vähemasti niikaua, kui nad ise ei saa kannatada kapitalismi käes. Nad pigemini toetavad moraalselt kapitali võitlust füüsilise ja intelligentsi töö tegija vastu, olgugi et just keskkihid saavad kannatada kõige enam töötavate kihitide ostujõu langemisest.

Niij näiliselt töölisklassi vastasrinnas, sisuliselt, tihti juba teadlikultki mässamas ka kapitali vastu, kus linna väikekodanlised keskkihid võitlevad

sootuks eri võitlust: nad annavad end käsutada kõigile neile jõududele, mis rõhutavad isikut riigi vastu, kuid ka isikut klassi vastu. See on uusaegne praktiline individualism, arendid juba väga lähedale anarhismile, mis valitseb selles väikekodanluses. Tulgu või veeputus, kuid eraomandus kuulugu vanikumatul omistajale!

See tugev eraomanduse tunne on võimaldand just selles kihis suure vastupanu sotsialismi püüdeile. Olgugi, et selle väikeomistaja varandus enamalt jaolt ei küüni määrani, mis võiks kuuluda sotsialiseerimisele, sotsialiseerimise vähimigi mõte on väikekodanlusele hirmus. Iga organiseeritud liikumine, eriti töölisliikumine näib sellele hiljuti talupojakihist tekkind ultraindividualistlikule väikekodanlasele kohutavana — kuid ometi ta ise tahab võidelda kapitali ja riigi vastu!

Pühholoogiliselt asetseb aga majanduslikult hoopis erinev *intelligentsne keskkihit*, mitmepalgeline ühiskondlik ühik, lähedal väikekodanlusele. Intelligentsi suured hulgad ei ole vabad sotsiaalse tõusu ihast. Pime lootus sotsiaalseks tõusuks, milleks koguni nii rohkesti õhutusi vabariigi tekkimisaastail, ei luba liituda sel kihil palgatöölisest füüsilisest töö alalt. Näiline kuuluvus valitsevasse klassi takistab tungimast ühiskondlikku teadvust intelligentsi. Kuid tugevamini kui ükski teine keskrühmitestest just intelligents tunneb endal kapitalismi survet.

Aga just Eesti proletariseeruv riigi ja erakapitali teenistuses oleva intelligentsi puudub suurtes hulka des arusaam tõelisest ühiskondlikust protsessist. Ühtaegu otsitakse abinõusid ühiskondliku elu tervendamiseks igasuguseilt nõia vahendeilt. Eesti proletariseeriv intelligents, mis määral ta on võind kristalliseerida oma majanduslikke nõudeid, on tugevasti sihitud väikekodanluse, väikekodanliste maailmaparandajate ja sihitute mässajate lõa otsas. Mitte töötajate ostujõu suurendamine, vaid kokkuhoidid palkadelt — kus võimalik säilitada! Mitte arenguparatumuse tunnustamine, vaid tööpuuduse kaotamine selliste balsamitilka-

dega, nagu on abi-lunaiste vallandamine töötute kasuks!

Kuid neile keskkihitidele orienteerib oma külgetõmbejõu äpardund rühmitis: ühiskondlikus elus kõlbmatuks muutund element, kes usub olevat oma käes ühiskondliku tarkuse võtmed.

Elus äpardunute mõju.

Osalt maailmasõda, veel enam aga Eesti iseseisvuse esimesed aastad pakkusid, nagu juba märgitud, intelligentseile keskkihitidele, eriti nooremale, rohkeid tõusvõimalusi. Õpinguis hoopis vähenõudlikule kaugele jõudnud maanoormees võis saada varssi ohvitseriks, ja Eesti iseseisvuse konstitueerumisel ta omandas päälegi isamaapäätja ja vabaduselooja aupaistuse. Minetatud veneaegne vormiline eesõigus vahetus uue moraalse eesõigusega. Tekkis võrdlemisi laialdane intelligentne kiht, kes oli harjund nägema enda kilbiletõstmist.

Mitte igaüks neist kiiresti tõusnuist ei sobind rahu-aegsesse õhkkonda. Harjumata ükskõik millise tööga, poisikeseaastaist pühendund ainult „kangelastegudele“, immutand endasse seikluslusti, sõja lõppedes need noored ohvitserid ei olnud harjund eraeluga. Autasutalud ja -mõisasüdamedki osutusid enamikul asjatuks koormaks. Majandusliku tõusu arenavasse kapitalismiaparati need mehed enamikult ei tahtnud või ei osand rakenduda, ka mitte riigi hammasrattastikku. Kindla koha saand, mitmedki osutusid tööle kõlbmatuks. Sinna juurde veel rida vanemaid ja teenekamaid ohvitseri, kes tulid errusaatmisele.

Selle sõjaäpardunute kihi täienemiseks valgus vabariigi esimesil aastail hulgaliselt optante, kelle äpardumine Venes oli põhjustatud kommunistlikust revolutsioonist — siin aga kapitalistliku produktiooni võrratust kitsusest. Ka sel teel siia tekkis rahulolematuid, kodanlisi mässajaid kodanluse ja kodanlise riigi vastu, eraldi normaalsest keskkihitide võitlusest.

Teritatud Saksa hitlerliku fašismi radikaalsusest, need äpardunute kihid, ühinend „Vabadussõjalaste Li-

du“ ümber ja palgand omale isegi teoreetiku, on asund selgitama Eesti „parema tuleviku“ sihte.

Nende vaen kapitalismile on täiesti ühendatav suure rahvusliikkusega: on ju kapitalism tõeliselt rahvusvaheline, ja eesti kapitalismist pole veel undki näha. Sellepärast asi on lihtne nagu issand halasta: „verega võidetud“ vabadust kaitstakse ainult sellega, kui loobutakse ühendusest rahvusvahelise kapitalismiga, pöörduktakse tagasi esialgu riikliku suletud majanduse juurde, küllap vist üldse naturaalmajandusse. Loomulik, et ka poliitiline võimupööre on paratamatu. Sellega oleme saand juba äpardund keskkihitide armust ei enam ega vähem kui mängufašismi, nii rahvusliku programmiga kui võimalik.

Kriis.

Seni riiklik aparatuur on olnud stabiilne, kuna kodanlus on jõudnud juhtida nii talupoegi kui linna väikekodanlust. See juhtimine pole olnud sõbralik tööliikklassile, see on olnud paratamatult klassivõitlus kodanluse poolelt, kuid vormiliselt see on nõjatund demokraatiale. Viimased ajad on toond sellesse tunduva pöörede. Põllumajanduslike parteide ümbergrupppeerumine, näiteks, ei ole muud midagi kui puhtagraarse elemendi vabastumine demokraatlik-konservatiivse linnakodanluse mõjust. Iga päevaga tekib enam sümptoome, mis näitavad, et talupojad tahavad hakata ajama ka oma poliitikat. Rahvuslikus keskerakonnas käib võitlus kodanluse ja linna väikekodanluse vahel, ja viimane element ei ole võidulootusteta. Ärkav mängufašism püüab võistelda kummagi kodanlise parteiga, et võita endale, mis võita on.

Kodanluse allajäämine selles keskkihitide mässus on suur ja raske ühiskondlik kriis. Selles kriisis peavad kannatama riigi senised alused.

Ükskõik, kas keskkihid leiavad uue kompromissi kodanlusega või ei, keskkihitide usk kapitalismi kui ka praegusse riiki on vapustatud. Ja seda suurt kahtlusetekkimist, ühiskondlikku skepsist eriti *tööliikklass* peab arvestama.

Tööliikklassil ei tule loomulikult

asuda siin liitu kodanlusega ega salata oma huviseid maha keskkihtide ees. Töölisklassi aktiivsus oma klasihuvide kaitsmisel, mis tõmbab kaasa osa keskkihtide proletariaeruvast osast, võib tuua osalistki lahendust vähemasti poliitilisele kriisile ja massisühholoogilisele raskusevaimule. Ühiskondliku kriisi lahendamise, mis tervikus on töölisklassi ülesanne, jääb kõigest hoolimata eelolevate aastate tööks.

HEINRICH STRÖBEL

Goethe.

1932. aasta 22. märtsil täitub sada aastat sellest, kui Johann Wolfgang Goethe peaaegu 83-aastane sisukas elu lõppes. Seda päeva pidustatakse kõnede ja kirjutistega, ja Goethe't käsitlevat kirjandust, mis praegu täidaks juba terve raamatukogu, täiendatakse. Kuid see, kes ei lase end petta peojoovastusel vaid käsitab nüüdisaegset Saksa vaimset seisundit sellisena kui see on, peab tunnustama, et meieaegne Saksa on ääretult kaugel neist elu- ja kultuurikäsitlustest, mida esindab Goethe' luule.

Kapitalistlik Saksamaa taotleb liig pimedast pääst majanduslikku ja poliitilist võimu, sportlikke ja kunsti sensatsioone, et võida süveneda rahulikkude loomistööle. Ja olgugi, et proletarne, sotsialistlik Saksa näib mõistvat Goethe't ja tema esindatud klassilisi kultuurideeale palju paremini kui saksa kapitalist või rahvussotsialistlikke viirastusi teeniv väikekodanlane, siis proletariaat elab sel määral kesk võimsaid ühiskondlikke võitlusi ja alalisi maaväringu taolisi vapustusi, et sellepärast Weimari hele aegjärele tundub talle kaunina merre vajunud muinasjutumaa-ilmana.

Jaa, imelikult on muinasjutuline seegi, et see Saksa, mis meie ajal on tundnud keiser Wilhelm'i suurusehuluse kaevikute ja mürkgaasisõja kaledusi, lühikest revolutsiooni ja šovinistlikku kontrerevolutsiooni, palavikulist sotsialiseerimist ja määratud tööpuudust, rüuskavat fašismi ja vihasest kommunismi — et see Saksa ometi kord on eland aega, kui kultuurikiht oli küllalt täis inimarmastust, et sünnitada vaimne maailm, mida esindavad sellised luuletajad nagu Lessing, Herder, Klopstock, Goethe ja Schiller ning filosoofid

nagu Kant ja Fichte. See rahvakiht uskus inimkultuuri; see uskus selle kestvat tõusu, eluviiside õilistumist ja peenenemist, demokraatia võitu, meeletu rahvastevõitluse lõppu ning kosmopolitismi teostumist ja inimkonna vennastumist. Selline aeg ja selline vaimulaad tõesti on olnud kord olemas, nii raske kui praegu rahvaste, klasside ja kildkondade vaheliste tülide aegu ongi uskuda. Ja, mis on veel täksam: selline kõrgema kultuuri ja inimsuse olukord tuleb tagasi, palju laiemal alusel, suurte masside kultuurina, pärast seda, kui sotsialism on loond sellele eeldused.

Kuid millest tuli, et juba 18. sajandi teine pool sai näha sellise kultuuri imepärast eelõitsengut, mis sünnitas Lessing'i, Schiller'i ja Goethe' kunsti ning Kant'i ja Fichte' filosoofia? See selgub, kui arvestame Saksa omapärase majandusliku ja riikliku arengu ja selle asendi, mis oli toleaeagsel paremikul. Katsugem siis nende ajaloolise analüüsi vahenditega, mida meile pakub marksistlik ajalookäsitlus, mõista ja selgitada Saksa klassika imesid ühiskondlike olude pinnal.

Saksa, mis juba keskajal oli olnud Euroopa võimsaim riik ja ikka tõusev kultuuritegur, hakkas siis majanduslikult ja poliitiliselt taanduma, pärast seda, kui oli avastatud veetee Ida-Indiasse ja Ameerikasse. Maa-ilmakaubandus oli käinud senni Kesk-Euroopa ja ka Saksamaa kaudu; nüüd selle päämaadeks said Euroopa rannikumaad, nõnda siis Hispaania, Hollandi, Prantsusmaa ja Inglismaa. Saksa kaubandus langes; selle linnade ja kodanluse õitseng hakkas lõppema. Varem nii võimsad linnadeliidud nagu Hansa lagunesid; ja kui linnad kaotasid oma poliitilise võimu, hävines ka eralinnade tsunftide ja

gildide mõjuvõim. Kodanlus kaotas oma asendi ja ta omavalitsuse õigused vähenesid.

Seevastu vürstide võim kasvas. Kuid see ei puutu keskviimu, mis, nagu Prantsusmaalgi, võinuks luua rahvusliku keskuse; kasvas ainult üksikute osariikide vürstide võim. Nad oskasid teha end rippumatuiks niihästi keisrivõimust kui ka aadlist, vaimulikest ja kodanlusest. Usupuustatus, mis oma aluselt oli Saksa vabadusvõitlus Rooma vastu, moodustas kohe vürstide vahepalaks ainuvõimu saavutamiseks. Katoliku kiriku määratu omanduse konfiskeerimine, milleks luteriusk pakkus võimaluse, andis vürstidele vajalised materjaalsed vahendid. Nad palkasid sõjavägesid, et nende abil hoida end jalul nii keisri kui aadli ja kodanluse vastu. Luteri vaimulikud asetused ustavalt vürstide teenistusse; nõrgaksjäänud kodanlus ei suutnud olla opositsioon. Kui siis maa aadlikud hakkasid mässama, vürstide suurtükid ja sõjaväed mürdsid nendegi jõu. Samuti orjastati rahva laiad hulgad; mõtlen talupoegi, keda vürstid, aadel ja linnad röövivad võidu. Peaaegu samal ajal, kui oli viimne aadlimäss, puhkes ka Saksa suurim talupojasõda. Kuid vürstide sõjaväed olid nüüdki võidukad, ja nõnda vürstid said piiramatu võimu kogu Saksas.

Asjata keisrivalitsus püüdis koos katoliku kiriku ja katoliiklikena püüsinud vürstidega murda vürstide võimu. See võimutaotlus tõi 30-aastase sõja, mille järele Saksa oli varemeis ja lage, kuid vürstide võim püsis vankumatuna, õige, selle erandiga, et 18. sajandil vürstide hulgast tõusis Hohenzollern'ite valitsev Preisimaa, arenedes ikka enam sõjaning vallutusriigiks Saksa seespool — sama Preisimaa, kes hiljem 19. sajandil Bismarck'i juhatusel „vere ja rauaga“ lõi Saksa riigi Preisi eeskuju kohaseks ja kes siis Wilhelm II juhatusel, uskudes oma suurusehuluses võivat valitseda kogu Euroopat, tõukas Saksa rahva maailmasõtta.

Kuid 18. sajandi teisel poolel vürstid, hoovkond ja vürstide ning aadli valitsev ametivõim — Preisil liiks veel aadliseisusest ohvitserkond

— olid kõik; rahvas ei tähendanud midagi. Vürstlikud hoovid matkisid (aimasid järele) Prantsuse kuninga-hoovi, aadel ja ametnikud nülgsid võidu vürstidega kodanlust ja talupoegi. Vürstid, nagu Saksis, tegid palju päälinnade ilustamiseks, püstitades nägusaid ehitisi, kogudes kunstivarasid, toetades teatrit ja balletti, asutades ülikoole ja koole. Kuid talupoeg oli ikkagi ori, kodanlus oli õigusteta „alam“, ja rikaski kodanlus pidi rahulduma linna omavalitsusele antud väheste õigustega, mil määral ta ei saanud ametnikuna vürsti või riigi teenistuses olla kasulik valitsevale klassile.

Kuid just sel Saksa kodanluse võimetuse ja õigusetuse ajal kodanluse parimad ja õilsaimad esindajad — Inglise ja Prantsuse ühiskondlikult ja poliitiliselt arenenuma kodanluse teaduse ja kusti kannustatud ja viljastatud — hakkasid pidama omal viisil vabadusvõitlust kodanluse ja inimkonna eest. Omal viisil, kultuuri alal, sest poliitiline asend 19. sajandi alguseni oli Saksas aina lootusetu.

Lessing'ist saigi üks kodanluse vaimseid esivõitlejaid. Ta kunstiarvustus, ta teoloogilised ja ajaloolised teosed ja ta näidendid on ainult vaimse, kultuurilise, ühiskondliku ja riikliku progressi propaganda. Schiller'i noorpõlvenäidendid olid võimaks mässuks iga surve vastu; „in tyrannos“ (türannide vastu) oli motoks ta „Röövleil“. Järgmises näidendis ta piitsutas armutult hoovkondade vägivalda, pääle muu seda kauplemist inimestega, mida Saksa vürstid pidasid, rentides oma sõjavägesid välismaile.

Kui siis Prantsuse revolutsioon algas, sellest vaimustusid vanemadki luuletajad nagu Klopstock ning vanad filosoofid nagu Kant. Alles terror ja Prantsuse kuninga surmamõistmine jahendas Saksa mõtlejate ja luuletajate sümpaatiat Prantsuse revolutsioonile.

Sel generatsioonil, kuhu Schiller ja Goethe kuulusid, olid üldinimlikud ideed ja ideaalid; see uskus ajaloo-progressi, kultuuri ja inimkonna loomulikkude arengut. See uskus saavat abi haritud vürstideltki. Ajakiri „Berliner Monatsschrift“ aastal 1787

kutsus kõiki vürste isevalitsuse abil kasvatama inimesi vabariigi jaoks, loobuma siis oma võimust ja teostama vabariiki. Herder ja Klopstock lootsid keisrit Josef II tegevat nende Saksa isamaa vabaks ja õnnelikuks. Sellised mehed nagu Georg Forster, kes mõistsid täiesti Prantsuse revolutsiooni, olid üsna haruldased. Oodati Saksa rahvast ja inimkonda pääsvat tõusule sellega, et kasvatatakse vaba, hästi haritud kodanline kiht. Kunst, filosoofia ja maailmaajalugu oluksid selle kasvatusel aluspalgid ning eri riikide sidemed. Sest samal ajal, kui Saksa klassikal oli uhke vaba inimsuse pitsat, see oli ka kosmopoliitiline, mis tõusis üle kõigi piiritõkete, üle kõigi keele ja tõu erinevuste. Juba Wilhelm Heinse esitab ühes romaanis käsituse, et tuleviku riik tuleb luua kunstilise kasvatusel abil ja et ses riigis peab valitsema vabadus, loodus ja ilu. Nõnda ka Schiller, Goethe' suur tööseltsimees ja sõber, tahtis juhtida arengu monarhistlik-feodaalsest riigist esteetilise kutluuri kaudu kodanikuvabaduste riiki. Ajal, kui Saksa vürstid tülitsesid omavahel ja tarvitasid palgasõjavägesid väikesõdadeks, oli tähelepandavaks progressisammuks see, kui Schiller Goethe'ga koos toimetatud ajakirjas „Die Horen“ avaldas oma programmi, et „riiklikult killustatud maailm tuleb ühendada uuesti tõe ja ilu lipu alla.“ Ja edasi ta seletas: „Tahame kehaliselt olla oma aja kodanikud, sest teisiti ei saa olla; aga muidu, vaimult, peame filosoofi ja luuletaja eesõiguseks ja kohuseks olla väljaspool iga rahvast ja iga aega, olla siis sõna otsetähenduses kõigi aegade kaasaegne.“

Kui Schiller oli ajaloo luuletav filosoof ja draamatik, siis Goethe oli kõikse inimsuse luuletaja, kes kujutas kogu maailma tundeid ning kannatusi, ajast ja vahelduvast ühiskonnasuhteist eemal. Temast sai suur lüürik ja lüüriline draamatik. Fausti, võitleva, unistava, edasi-püüdvä inimloomuse tragöödia luuletaja.

Ta põlvenes alamrahvast. Ta vana-vanaisa oli hobuserautaja, vanaisa oli rätsepmeister ja hiljem võõraste-

majapidaja, isa oli varanduslikult kindlustatud linnapatriits ja jurist ning ostis omale keiserliku nõuniku tiitli. Ka Johann Wolfgang Goethe'ist sai isa tahtmisel jurist, kuid juristi ala ei meelitanud teda enam kui hiljem Heine'tki. Juba üliõpilasena ta avaldas luuletisi ja komöödiad, kuid ülikoolilõpetajana ta kirjutas 1774. aastal oma esimese romaani „Noore Wertheri kannatused“, jutustise õnnetust armastajast, kes surmab enese — sisult siis ta romaanis oli selline kulund armastuslugu, mis tol ajal oli moes; kuid samal ajal seda märgib stiili imeline värskus, kujutamisviis on täis maalilist luulet ja elavat loodusetunnet. Selle romaani ja juba varem avaldatud draamaga „Götz von Berlichingen“ Goethe astus omaaegsete luuletajate etteotsa.

See näidendki oli, pinnaliselt vaadates, selline rüütliljutt, millistest tol ajal inimesed otsisid lohutust kesk kodanlise ümbruse vaesust. Kuid Goethe oli valind oma aine, et esitada oma idealiseeritud sangari kujul — sest tõeliselt see 16. sajandil eland Götz ei olnud muud kui teeröövel — võimsat, rippumatut isikut. Seda ta tegi luulejõuga ja värskusega, mis tuletab meelde Shakespeare'i.

Noor Goethe sai varssi kuulsaks, ja 26. aastasena ta sai kutse üheksa aastat noorema Weimari härtsogi hoovi, kus temast hiljem tehti selle pisiriigi minister ja salanõunik. Veetnud mõne aja jahireisidel, ballidel, teatretis ja armuseiklustes, Goethe andus innuga ametniku ülesandeile, mis olid teatud tasakaalukski ta liig liikuvale kunstnikusloomule. Kuid nii Goethe' kunstiline tegevus aastakümnete kestes oli pisut takistatud.

Goethe' hilisemaist teostest mainitagu draama „Egmont“, mis kujutab värvikat Hollandi elu ja näitab üht isiksust, kellele Goethe — hoolimata ajaloolisest tõepärasusest ja puhudes sellesse oma sooja elujõudu — annab võimsa, targa elukunstniku jooned. Tähelepanavad olid ka Goethe' hilisemad romaanid „Wilhelm Meisteri õpiaastad“, millele järgnes a. 1821 „Vaheldusaastad“. Nende romaanide luulevõim ei ole nende

ühiskonnakujutustes vaid üksikkujude peenes ja tabavas psühholoogilises analüüsiivõimes. Goethe kujutab vaimsete looduskinkide ja iseloomude arengut sellisena, nagu see moodustub juhtumuste ja sugupoolte vaheliste suhete mõjustusest. Goethe on saksa romaani esimene suur realist ja psühholoog.

Goethe' kuulsaime teos on „Faust“ see suur kahejaoline lüürilis-dramaatiline luuletis, mille ta algas ju noorpõlves, jätkas seda ikka uute aastakümnete kuludes, kunni see valmis alles ta vanaduses. Luuletise sangariks on 16. sajandi eland doktor Faust, kellest rahvajutt kõneleb, et ta küllastumatus teaduse- ja eluhimusa tegi lepingu kuradiga, et saada osa kõigist loodusjõududest ja eluandinguist. Oma tee lõpus ta sattus põrgusse. Kuid Goethe tähelepandavalt ei lase filosoofil saada kuradi ohvriks. Sest tema luuletises Faust on täiustund inimene, üliinimene, kes tahab kogeda kõike, mis elus ja teaduses on nii ülevat kui madalat. Ta

saab võidu kurjade jõudude üle, sest tema, hämaras olles, tunneb õiget teed, püüab ikka edasi ja kõrgemale ning pääseki lõppeks kuradi kiusatustest — siis, kui ülevalt hääl kuulub: kes ikka püüab, seda võime päästa. Luuletise teises osas Faust kogeb suurimat õnne, nimelt seda, mis on inimkonna hääks tehtavaks loomistööks: ta kuivatab soo, millest saab uute loomisirõmsate inimeste elupaik.

Goethe, samuti kui Schiller ja kõik tolle aja suured, kuulutas kogu oma luules, ka kõiki võimalikke aineid käsitlevais lüürilistes luuletistes, õilsat inimsust. Nii ta aimas ja avaldas ühiskondliku arengu ideid. Ta luule sisuks on see kultuur, mida meie, sotsialistid, tahame teha kõigi inimeste elusääduseks ja ühiseks omanduseks. Nii ajal, kui sotsialismi nime ei tuntud, Goethe oma sisimas olemuses oli sotsialist, ja meie, sotsialistid, oleme Goethe' vaimu ja selle esindatud klassika õiged tunustajad.

LUI METSLANG

Põllutöökoda ja tööliskond.

Eesti põllumeeste poliitilised organisatsioonid, põllumeeste kogudega eesotsas, on nõudnud pikemat aega avalik-õiguslikku põllutöökoda. Selle asutise ülesandeks pidi olema igakülgne põllupidajate majanduslikkude huvide kaitsmine ja õige suuna andmine põllundusele.

1931. a. suvel teostuski põllutöökoja seaduse vastuvõtmine riigikogu poolt. Detsembrikuul peeti põllutöökoja valimised, ja käesoleva aasta jaanuari keskel astus põllutöökoda esimeseks koosolekuks kokku. Koja liikmete koosseis valimistel kujunes selliseks, et sääl on praegu 1 sotsialist 59 kogumehe ja härrasasuniku vastu. Seega on põllutöökoda täielikult üheks parteiks ühinenud põllumeestekogude ja härrasasunikkude koonduse võimuses. Neil on võimalik koja tegevust rakendada täiel määral oma tahtmise järele.

Juba siis, kui hakati ringi käima põllutöökoja asutamise mõttega, tuli

töölisorganisatsioonide tegelaste keskelt arvamusi, et põllutöökojast kujuneb eelkõige maa tagurluse kants, kust juhitakse päaletunge töölisklassi vastu. Kindel oli see, et põllutöökoda asub olemasolevaid sotsiaalpoliitilisi saavutusi maha kiskuma ja pidurdama sotsiaalpoliitika arengut.

Nüüd on põllutöökoda tegevusse astunud, võttes esimesel koosolekul vastu 37 resolutsiooni, millega dikteeriti riigivõimule ette peaaegu kogu elukorralduse konkreetprogramm. Põllutöökoja 37 resolutsioonin on muidugi esikohal põllumeeste ja nende majanduslikkude organisatsioonide laenude kustutamise, vähendamise ja pikendamise nõuded. Edasi nõutakse riiklikke juurdemaksusid suuremal määral peaaegu kõikidele saadustele, mida põllupidaja müügil saadab. Praegu juba maksab riik juurdemakse põllumeeste mitmele müügiartiklile. Siis nõutakse põllutöökoja poolt põllupidajate maksude

vähendamist. Seda aga põllutöökoda ei ole näidanud, millega põllumees-tele antavad soodustused katta tuleb. See ei ole sugugi põllutöökoja asi, kes rahad kokku paneb esitatud nõudmiste läbiviimiseks.

Lisaks kõigile on põllutöökoda tarvilikuks pidanud päaletungi töötatöolistele. Võeti vastu otsus, milles öeldakse, et töötatöolistele seniseksjuuline toetamine tuleb lõpetada ja töötatöolised juhtida päämiselt maale. Riik maksaks taludes töötavate töötatöolistele palgad kinni, kuna talupidaja annaks söögi ja korteri.

Selle otsuse vastuvõtmisega tahab põllutöökoda väita, nagu leiduks maal avaraid töövõimalusi ja nagu oleks maal töolistest puudus ja töötaolu maal üldse tundmatu sotsiaalne pahe. Tegelikult on aga olukord nii, et maal on praegu põllumajandusliku konjunktuurbüroo andmete järele 150.000 inimest, kes on praegu ilma tööta ja vajaksid palgatoide. Nende tööta olus viibivate inimeste sotsiaalne olukord ei ole läbi uuritud, kuid see arv tõestab seda, et maal on praegu palgatöö võimalusi vähe. Et inimeste vool maalt linnadesse on olnud paratamatu, tingitud majanduslikust olundist.

Meile on selge, milleks põllutöökoda nõuab töötatöolistele paigutamist taludesse riigi kulul. Selle operatsiooni kaudu võivad talupidajad kasutada võõrast tööjõudu poolmuidu. Talupidaja annab söögi ja korteri, riik maksab palga! Ei teki enam mingit tarvet palgata teenijaid tööle harilikku tasu eest. On selge, et talupidajad siis vallandavad töölt palgatöölised ja võtavad tööle töötatöolisi. Põllunduses tekiks siis selline olukord, et tööd tehakse vaid töötatöolistega, kes saavad riigilt pisikest tasu.

Miks ei peaks siis tulema kaubanduse-tööstuskoda nõudega, et tööstusliikkudesse käitistesse pandaks tööle harilikku palgatöolistele asemel töötatöolised riigi kulul. Seega oleks alus pandud riigivõimu poolt teostatavale omapärasele sundtööle. Kuid siin tekib küsimus, kas tööliskonna ostujõu likvideerimine on tõesti mingi majanduslik tarkus, mis kriisi

raskusi pehmendab. Lääne-Euroopa riikides on praegust majanduslikku olukorda põhjalikult uuritud mitmesuguse maailmavaatega majandusteadlaste ja sotsioloogide poolt, ja suur enamik neist väidab, et rahvahulkade ostujõu langetamine toob kogu majandusellu uusi raskusi. Tuleb asuda laiaade rahvahulkade ostujõu tõstmisele, mitte selle langetamisele.

Töötaolu küsimusega ühenduses on põllutöökoda riivanud asustamise küsimust. Eluvõimaluste loomine maal on meil olnud alati päevakorral, ja sellel alal on hegeldatud mitmesuguseid jutte.

Põllutöökoja ringkonnad on arvamisel, et selle asemel, et toetada töötatöolisi, tuleks läbi viia nende asustamine maale. Kuid selle kohta ei ole antud isegi mingeid seletusi, kuidas seda tuleb teostada. Esiteks ei ole isegi selge see, kas maal on asustamise võimalusi üldse. Meil on teada, et Eestis on 30.000 hektarit söötis põllumaad talundite käes. Kui aga riigivõim hakkaks söötismaid eratalundite käest ära võtma, nii oleks põllumeestekogude ja härrasasunikude ühisperes lärm lahti — riik röövib eraomandust! Valgamaal on 50% eratalundest rendil, kui aga riik asuks rentnikkude olukorda seadusandlikult kindlustama, siis oleks jälle torm lahti.

Riiklikud põllumaad on välja jagatud. Leidub veel metsamaid, kändustikke, võsaga kaetud heinamaid jne. Nende maade kultiveerimine nõuab aga suuri summasid, ja uudismaadele ei saa paigutada töötuid täna-homme, vaid aastate järele.

Asutamise küsimus on ühenduses veel selle küsimusega, kas on rahvamajanduslikult kasulik investeerida kapitale pisitalundesse, kas need võivad küllalt produktiivselt toota. On paratamatu, et peame pöörama tõsist tähelepanu põllunduse arendamisele, kuid tuleb silmas pidada ka seda, et arendatav põllundus suudaks oma sisemise jõuga võistelda teiste talundite produktsiooniga. Sellele küsimusele on pööratud välismail tõsist tähelepanu, kui on asustamisega mõeldud lahendada töötaolu.

Kuid põllutöökoja, kogumeeste ja härrasunikkude ühisfront ei mõtle küll tõsiselt töötaolu lahendamisele, vaid seab ritta ainult majanduslikult

absurdseid nõudeid. See aga asetab praeguse talupojaklassi esinduse majandusliku loomingtöö *ainult* viljatu demagoogia pinnale.

Ringvaade.

EESTI SOTSIALISTLIKU TÖÖLISTE PARTEI 6. KONGRESSI PUHUL.

Kahe sotsialistliku partei ühinemisest (1925) alates ESTP on samunud pikalist, kuid järjekindlat tõusu teed. Eesti sotsialistliku liikumise nõrkuseks on olnud aastate keskes rida vastuoksusi, mille juured ulatuvad tagasi kahe partei tegevusaega. Asutava Kogu ajal Sotsiaaldemokraatlik partei sai 33,3% (152.341) antud häältest ja 41 kohta 120-st, ilma et tal olnuks kaugeltki tähelepanavat suurt, igatahes mitte kindlat parteiorganisatsiooni; esimese Riigikogu valimisteks see arv oli jõudnud langeda peaaegu poole võrra — 17,0% (80.211 häält) ja järgmisteks valimisteks veelgi — 14,0% (64.297 häält). Siin mõjustas rohkesti vabade käte andmine üksikuile juhtivale seltsimeestele, kes ei suutnud pidada silmas töötava rahva hu-

visid, kuid samal ajal just organisatsiooni nõrkus. Sotsialistid-revolutsionäärid said A. K. valimistel kõigest 5,8% (26.536 häält), kuid kasvatasid selle arvu järgmisteks valimisteks, koos sotsiaaldemokraatliku vasemtiivaga Iseseisvat Sotsialistlikku Töölise Parteid moodustades, juba 10,6%-le (50.119), et jällegi kaotades nii kommunistidele kui olles keelatud mitmes valimisringkonnas langeda 4,7%-le (21.704). Ühinend partei aga 1926. aastal võitis juba 22,9% häáli (119.914) ja tõusis 1929. aasta valimistel 24%-le (121.024).

Milles siis vastolud?

Töölisparteina ESTP ega ta eelkäijad ei ole baseerund valimistel esijoones *tööstusproletariaadi* vaid mitmepalgelise maarahva häältele. Proletaarsete parteide häälend on jagunenud linna ja maa vahel järgmiselt (üldisest antud häälte arvust):

	Asutav Kogu (1919)		I Riigikogu (1920)		II Riigikogu (1923)		III Riigikogu (1926)		IV Riigikogu (1929)	
	linn	maa	linn	maa	linn	maa	linn	maa	linn	maa
Sotsiaaldemokraadid	35,1 ^o / _o	31,8 ^o / _o	10,7 ^o / _o	18,5 ^o / _o	11,5 ^o / _o	14,8 ^o / _o	—	—	—	—
S-R (Iseseisvad)	7,3 ^o / _o	5,5 ^o / _o	10,1 ^o / _o	10,8 ^o / _o	5,6 ^o / _o	4,4 ^o / _o	—	—	—	—
ESTP	—	—	—	—	—	—	19,0 ^o / _o	24,7 ^o / _o	24,6 ^o / _o	23,7 ^o / _o
Kommunistid	—	—	15,6 ^o / _o	2,2 ^o / _o	9,8 ^o / _o	9,4 ^o / _o	—	—	—	—
Eesti Töölise Partei	—	—	—	—	—	—	13,2 ^o / _o	3,0 ^o / _o	12,5 ^o / _o	8,5 ^o / _o

Sotsialistliku partei häälte tunduv linnastumine algab 1926—1929. aastail, kui organisatsioonielu saab hoogu; esmakordselt siis 1929. aastal linnades on antud keskmiselt suurem

protsent sotsialistlike häáli kui maal, ja esmakordselt nende häälte taga on organisatsioone, mis väärivad seda nime. Kuid absoluutarvud ei ütle veel sedagi: viimastel vali-

mistel (1929) linnades kogunes kõigest 36.048 häält maa 82.706 hääle kõrvale.

See ongi olnud sotsialistliku partei esimesi suuri sisemisi vastolusid: nõrgalt organiseerunud ja vähese sotsialistliku teadvusega varustatud maale on olnud rajatud lootus valimistel; linnad, linnaproletariaat, aga ei ole võind anda esialgu küllaldast häältearvu, ja sellepärast võitlus tööstusproletariaadi pärast kui ka selle organiseerimine varemil ajal on pidanud leppima vähema tähelepanguga kui võitlus näit. ustalupidajate häälte pärast.

Teine sisemine vastolu on olnud ebaproportsionaalselt suur mõju parlamendis, kuid tagasihoidlik organisatsioon ja sellele vastav välisparlamentaarne aktsioon. Alles 1927. aastal, näiteks, proletaarses Tallinnas jõuti sotsialistlikult korraldatud maidemonstratsioonini! Samal aastal alles jõutakse vabaametiühingulise keskkorraldiseni! Parteiühingute liikmete arv isegi suuremais linnades oli väike, sama väike mõju tööstustöölise hulkadesse. Säält algab aga linnade järjekindel organiseerumine, ja see kestab kindlasti edasi.

Suur parlamendirühm on osutand vilgast tegevust sääduseandlisel alal, samal ajal aga organisatsiooniline ja välisparlamentaarne tegevus on andnud vähe effekte. Tulemuseks pidi olema paratamatult parlamenditegevuse ülehindamine välisparlamentaarne aktsiooni kahjuks. Parlamendi lähtekohast harjuti eriti hindama säädusandlikku algatust valitsuses, ja selle tulemuseks on laiadesse hulkadesse kantud psühhoos, nagu valitsuses olles oleks võimalik teha palju töölisklassi ja kõigi töötavate kihtide hääks, opositsioonirühmana aga ei midagi.

Ometi rahvusvahelise sotsialistliku poliitika vaatlemine ei õigusta kuidagi seda käsitlust. Vastuoksa, parlamendi opositsioonirühmad tihti oma selja taga seisva organisatsioonilise jõu abil on surunud läbi mõndagi, mis muidu valitsuses olles poleks teostatav. Pääle selle lootmine valitsuse pääle kaldub vähendada usku organisatsioonilisse jõudu, sellega laseb

paista vähem vajalisen pidevat organiseerimistööd.

Sellepärast siis partei viimane kongress osutas partei vaimse jõu tugevat kasvu, kui poliitilise aruande puhul vaidlus keerles küsimuse ümber, kas ja mil määral on lubatav võtta osa valitsusest, mitte aga küsimuse ümber, mis üks või teine minister on teind või jätnud tegemata. Need vaidlused võttis ka kokku kompromissresolutsioon, mis rahuldasküll sisuliselt vähem „valitsemissüsteemi“ pooldajaid kui välisparlamentaarsete jõudude kogumise nõudjaid:

Enneolematult raske majanduskriis, mis kestnud juba üle kahe aasta ja mille lõppemist ei ole ette nähagi, on äärmiselt terava tööpuuduse ja rahvamassides kasvava lootusetuse tõttu saand raskeks katsumisajaks töölisklassile. Töölisklasside viletsust ja tööpuudust kasutab kodanlus selleks, et alla suruda tööpalku, halvendada töökaitsset ja kokku tõmmata sotsiaalset hoolekannet, kuna kauemat aega töötä olevate miljonite ja proletariseerund keskkihide meeleheitlik seisukord loob hää pinnafuüsilikule liikumisele, mida kodanlus kõigi abinõudega tagant õhutab, et selle kaudu teostada oma varjatamatut diktatuuri.

Töölisklassil on vaja kogu oma jõud võtta kokku, et edukalt tõrjuda tagasi kodanluse üldist pääletungi. Kunagi pole olnud hädavajalikumad tugevad ametiühingud, võitlusvõimelised parteiorganisatsioonid ja vankumatu üksmeel ning võidutahe töölisklassi ridades kui praegu.

Aga võitluse kõrval kodanluse pääletungi vastu on praegu majanduskriis asetand töölisklassile ja sotsialistlikule parteile veel teisegi raske ülesande, mille täitmine vajab töölisklassi tervet jõudu ja osavust. Ei ole nimelt mingeid tunnuseid, et kapitalistlikus ühiskonnas valitsevad klassid ise, neile vastuvõetavate poolikute abinõudega suudaks majanduskriisist üle saada. Kriisi võitmiseks on vaja kogu majanduselu ümber korraldada sotsialistliku plaanimajanduse ja rahvaste majandusliku koostöö suunas, millise ülesande teostamisel töölisklass peab kogu jõuga tegeve olema, järelejätmatult kasvatades rahvamas-

sides arusaamist, et ainult sotsialism suudab raskused täielikult kaotada.

Nende ülesannete osalisel täitmisel on töölisklassil tulnud mõnel juhul kokkuleppeid sobitada mõne kodanliku erakonnaga, et sel teel, kasutades vastohusid kodanluse väerinnas, halvata selle tagurlikuma osa päälentungi ja soodustada oma majanduslikkude nõudmiste elluviimist. Eestis on praeguse koalitsiooni päevil töölisklassil õnneks läinud korda läbi suruda mõndagi parandust, näiteks maksuma panna käätisvanemate ja 8-tunnilise tööpäeva seadust, nõutada summased tööpuuduse vastu võitlemiseks, hakata väliskaubandust riigivõimu abil reguleerima, surudes enam kõrvale elukallidust tõstvad tollid.

(Kuid kongress nõuab, et praeguse koalitsiooni poolt peab veel maksuma pandama eestkätt:

- 1) Tööliskoja säädus;
- 2) Põllutöölise õnnetuste vastu kindlustamise säädus;
- 3) Tööpuuduse vastu kindlustamise säädus ja
- 4) täiendavalt summased määratama tööpuuduse vastu võitlemiseks.

Kui nende nõudmiste läbiviimist teised koalitsioonirühmad ei võimalda, siis tuleb keskkomiteel ja rühmal võtta otsustamisele valitsusest lahkumise küsimus.)

Kongress on aga veendumusel, et kõik saavutused, mida sotsialistlikul parteil korda läheb töölisklassi huvides läbi viia, osaliselt ära hoides töölisklassi seisukorra halvenemise, ometi ei suuda majanduslikku kriisi kõrvaldada ega töölisklassi seisukorda tunduvalt parandada. Valitsusest osavõtmisega sotsialistlik partei ei võta enesele mingit vastutust majandusliku kriisi eest, mille tekkimises ta ei ole süüdi.

Kui töölisklassi vastased püüavad sotsialistliku partei osavõttu koalitsioonivalitsusest kasutada selleks, et väheteadlikkude rahvahulkade ees vastutust majanduskriisi eest veeretada sotsialistlikule parteile, siis tõrjub kongress seesuguse vastutamatu demagoogia kindlasti tagasi. Sotsialistide osavõtt kodanlisest valitsusest

ei tohi aga tumestada klasside vahelkordi ega tekitada rahvahulkades petlikke lootusi, nagu raskustest võiks saada üle ka majanduseelu põhjaliku ümberkorralduse.

Sotsialistliku partei kohus on hoiduda sammudest, mis võiksid tumestada töötavate hulkade arusaamist oma klassiseisukohast ja kodanlusele annaksid võimaluse kõrvale puigelda täielikust vastutusest. Ta tungivamaks ülesandeks on töölisklassi poliitilise teadvuse tõstmine, organiseerimine ja aktiveerimine, lahkelide kaotamine töölisklassi keskel ning tööliskonna loomulikkude kihtlaste — linna ja maa proletariseerund keskkihtide — tõmbamine proletaarsesse võitlusväerinda töölisklassi seniste saavutuste kaitseks ja uuteks päälentungideks.

Selle resolutsiooni vastuvõtmine algatab uue järgu ESTP arengus. Siin ei mängita enam vabade kätega, vaid määratakse põhimõttelikud sihid, mille alusel tuleb töötada. Kongressi teise, vististi kõige tähelepanudavama saavutise, maaprogrammi juurde tuleme hiljem tagasi.

□

Kui kõneldakse nüüd, päämiselt väljaspool parteid, partei „ülevõtmisest“ või põhjalikust ümberkorraldusest, siis selleks on üsna vähe põhjust. Keskkomiteesse valiti ainult kolm uut liiget viieteistkümne seast. See on muidugi ka teatud sümptom, kuid mitte selline, millest võiks järeldada kuidagi partei järsku pöoret, eriti aga ebastabiilsust selle juhtimises. Konstateerime ainult rahuloluga, et Keskkomitees on esindatud kõik parteis olevad mõttesuundad, ja kui kasvõi nende ridade kirjutaja ei saa konstateerida omade mõttesuundade ülekaalu, siis seda ta ei ole õigustatudki nõudma; küll aga mõteteabadust parteis ja eri suundade viljakat koostööd, milleks eeldused on olemas. Kuid: partei päris kujundamine alles on ees. See peab toimuma noorte jõudude kaasabil, kes on omandand eelkooli noorsotsialistlikus liikumises. Sotsialistlik partei masiparteiks, töölisklassi parteiks!

N. A.

**OTTO BAUER PRAEGUSEST
OLUKORRAST.**

*Austria sotsiaaldemokraatliku partei
kongressil Graz'is 1931.*

Sotsialistide koalitsiooni- või kokkuleppevalitsuse poliitika kodanlike parteidega ei muuda kodanluse ja proletariaadi jõuvahekordi. Meie peaksime siis ainult *vastutama kokkuvariseva kapitalismi halva äri eest!*

Sotsialistide astumine valitsusse võib toimuda alles siis, kui see on *vabarriigi juhtimise ülevõtmine sotsiaaldemokraatia poolt!* Proletariaadil on ainult üks lootus: *Kapitalismi purunemine, kapitalistliku ühiskonnakorra ümberkorraldamine sotsialistlikuks.* See vana õpetus on leidnud hirmsa toetuse praeguse kriisi kujul. *Aimult kapitalismi enda võitmine võib luua kestva tulundusliku edasiarengu võimaluse.*

Meie silmade ees areneb näide: vene revolutsioon, nõukogudevabariigi olemasolu. Hoolimata kõigist hädadest, näljast, puudusest, loobumise suurimatest hüvedest — isikulisest ja vaimsest vabadusest, millega seda makstakse — on määratu fakt, et valge raassi suurimas riigis *produktioonivahendid ei kuulu enam kapitalistidele.*

Nii vähe, kui me ka tahame maailda illusioone töölistele, kõigest hoolimata — see on ajalooline hüüelsündmus, *mis päev-päevalt kapitalistlikule maailmale kuulutab ta lõppu.* Mis meie enda ees näeme, on *finantskapitalismi asendamine riikliku kapitalismiga.*

Meie ülesanne on: lüüa tagasi fašismi rünnak; see on: vastu pidada!

Kapitalistlik maailm kõigub kõikjal, suur otsustamistund läheneb. Meie tahame olla tugevad ja võitlus-

valmis, kui avaneb mingi võimalus meid ümbritseva suure maailma sündmustest, et meie seda ka oma väikesel maal võiksime kasutada sotsialismi saavutamiseks.

□

See Baueri seisukoht oli ka terve kongressi ja kogu partei ühemeelne veendumus. Karl Renner, kes senni oli soovitanud Saksa sotsialistide eeskujul võtta osa koalitsioonivalitsusest, rääkis seekord veendumusega otsustavalt kodanlusega koaleerimise vastu. Nagu Baueri, nii ka Renneri kõnele kongress reageeris tormise aplausiga.

□

Pärast Linzi parteipäeva (1926) Austria partei vahepeäl kunagi pole rääkind nii *otsustavat* ja selget keelt. Kui vahepeäl mõnigi meeleldi kirjutanuks ümber Linzi parteipäeval vastuvõetud parteiprogrammi *), mille poolt ta ise kaasa hääletand, sündmuste käik on tõestand Linzi programmi väärtust. Nüüdne, samuti ühemeelne Grazi kongress ja selle otsused tähendavad õieti asumist Linzi programmi tegelikule teostamisele programmi laiemas ulatuses.

*) Vaata: R. Danneberg „Tööliliikumine ja sotsialism“ (ilmund eesti keeles R. Savingu tõlkes Töölise Kirjastuse ühisuse väljaandel, hind 40 senti).

Kirjutis „Fašismi hädaoht“ on võetud autori loaga raamatust: DR. A. GURLAND: DAS HEUTE DER PROLETARISCHEN AKTION, Berlin, 1931 (E. Laubsche Verlagsbuchhandlung, Berlin W. 30).

SOTSIALISTLIK VÕITLUS, sotsialistliku teooria ja praktika ajakiri. Toimetus: *Nigol Andresen, Karl Freiberg, Erik Tuiman.* Vastutav toimetaja ja väljaandja *Oskar Pärn.* Ilmub Tallinnas 6 korda aastas. Tellimishind aastas 1 kroon 50 senti, poolaastas 80 senti. Toimetus ja talitus: Tallinn, V. Pärnu 31. — Postkast 367.

Kirjastus o.-ü. „Täht“ trükikoda Tallinnas. 1932.